

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra teorie kultury (kulturologie)

Bakalářská práce

Vlasta Stulíková

Obraz vydědence:

Kulturní konstrukt bezdomovectví v současném politicko-společenském
diskurzu

The Picture of an Outcast:

Culture Construct of the Homelessness in the Current Political and Social
Discourse

Obor: Kulturologie

Forma studia: Prezenční

Rok: 2010/2011

Autorka práce: Vlasta Stulíková

Vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Oponent práce:

Hodnocení:

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří mi poskytli oporu a cenné rady při tvorbě této práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.7. 2011

Anotace

Předmětem této práce je studium proměn percepce bezdomovectví v politicko-společenském diskurzu posledních let, a to zejména v hlavním městě Praze. Autorka se snaží kriticky interpretovat nebývale velký zájem komunální politiky o fenomén bezdomovectví v ulicích města z hlediska teorií významných autorů a na základě srovnání s obdobnými zahraničními studii. Metodou práce je kvalitativní analýza politických a jiných významných textů týkajících se problematiky bezdomovectví, identifikace dominantních obrazů bezdomovce a jejich následná interpretace za pomoci vybraných teorií. Svorníkem identifikovaných obrazů je jejich vztah k veřejnému prostoru a jeho proměnám: v poslední kapitole je analyzován dopad závažných změn v soudobém městském prostoru nejen na samotné bezdomovce, ale i na ostatní městské obyvatele.

Bibliografický záznam

STULÍKOVÁ, Vlasta. *Obraz vydědence: Kulturní konstrukt bezdomovectví v současném politicko-společenském diskurzu*. Praha, 2011. 56 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze.

Abstrakt

Tato práce se snaží zachytit převládající obrazy bezdomovectví v společensko-politickém diskurzu posledních let na základě studie proměn percepce tohoto fenoménu v rámci komunální politiky v Praze. Následně se pokouší identifikované obrazy interpretovat ve světle vybraných teoretických konceptů se zvláštním důrazem na roli, kterou při tvorbě obrazu bezdomovce sehrává transformující se veřejný prostor.

Jádro empirické části práce tvoří kvalitativní analýza vybraných politických textů a volební kampaně v Praze v roce 2010. Samotné analýze předchází stručný nástin obrazu bezdomovectví v předrevoluční éře a v následujících dvou desetiletích porevolučního vývoje. Následující teoretická část práce je pokusem zasadit současné obrazy bezdomovectví, které vystoupily z analýzy politicko-společenského diskurzu, do širšího socio-kulturního kontextu. Zároveň je srovnávána situace v České republice a jiných západních státech na základě zahraničních studií. Vyústěním práce je zasazení empirické analýzy podložené teoretickými texty do prostorové reality současné metropole a kritické zhodnocení proměn veřejného prostoru v souvislosti se snahou zbavit ulice bezdomovectví.

Klíčová slova:

Bezdomovectví, město, politika, politický diskurz, veřejný prostor

Abstract

This paper aims to capture the dominant representations of the homelessness in the recent socio-political discourse. It is based on the examination of the transformations of the way this phenomenon is perceived within communal politics of Prague. Subsequently it attempts to consider the identified representations in the light of chosen theoretical concepts with a special emphasis on the role that the public space in the process of transformation plays in the construction of these representations.

The core of the empirical section of the paper consists of the qualitative analysis of the chosen political texts and electoral campaign in Prague in 2010. The analysis itself is preceded by a brief outline of the representation of the homelessness in the pre-revolution era and in the following two decades of the post-revolution development. Following theoretical section of the paper is an attempt to consider the recent representations of the homelessness, emerging from the analysis of the socio-political discourse, in the broader socio-cultural context. At the same time the situation in the Czech Republic is compared to the other western countries based on the foreign researches. The outcome of the paper consists of situating of the empirical analysis based on the theoretical texts in the reality of recent metropolis public space and of the critical evaluation of the transformations of this public space in connection with the efforts to cleanse the streets of the homelessness

Key words:

Homelessness, city, politics, political discourse, public space

ÚVOD	9
1 K POJMU BEZDOMOVECTVÍ	11
2 FORMOVÁNÍ OBRAZU VYVRHELE V POLITICKO-SPOLEČENSKÉM DISKURZU V ČESKÉ REPUBLICĚ	13
2.1 OBRAZ BEZDOMOVECTVÍ PŘED ROKEM 1989	13
2.2 OBRAZY BEZDOMOVECTVÍ PO REVOLUCI.....	16
2.3 OBRAZY BEZDOMOVECTVÍ PO ROCE 2000.....	19
3 OBRAZY VYVRHELE V SOUČASNÉM SPOLEČENSKO POLITICKÉM DISKURZU	22
3.1 POSTMODERNÍ TULÁK JAKO VEŘEJNÁ HROZBA	23
3.2 ŠÍLENEC BEZ HLASU	31
3.3 NOVODOBÝ NOMÁD.....	36
3.4 OBĚŤ SVÉHO PROSTŘEDÍ.....	40
4 VYVRHEL V MĚSTSKÉM PROSTORU	44
ZÁVĚR	51
POUŽITÉ ZDROJE	54
SOUHRNNÉ ZDROJE ANALÝZY	58

Úvod

Předmětem této práce je teoreticko-empirická analýza obrazů bezdomovectví v soudobém politicko-spoločenském diskurzu. Metodologicky se práce zakládá na kvalitativní analýze politických a jiných relevantních textů, které konstruují obraz bezdomovectví. Cílem práce je identifikovat obrazy bezdomovectví, jež dominují v současném politicko-spoločenském diskurzu a následně je zasadit do kontextu procesů odehrávajících se v soudobém městském prostoru.

Ač samotný fenomén vydědence (žebráka, tuláka, či v současném diskurzu bezdomovce) jakožto společenského odpadlíka provází západní společnost po celá staletí, příčiny jeho vzniku a způsob, jakým je jeho obraz konstruován v povědomí společnosti, jsou výsledkem souhry specifických dobových faktorů a tím pádem podléhají změnám. Tato práce se snaží zachytit dominující obrazy vyvrhele v společensko-politickém diskurzu posledních let na základě studie proměn percepce bezdomovectví v hlavní město Praze. Následně se pokouší tyto obrazy interpretovat ve světle vybraných teoretických konceptů se specifickým důrazem na roli, kterou při tvorbě obrazu vyvrhele sehraává transformující se veřejný prostor.

Jádro empirické části práce tvoří kvalitativní analýza politických textů a volební kampaně v Praze v roce 2010. Bezdomovec, (post)moderní městský vyvrhel, a jeho odstranění z veřejného prostoru se stalo jedním z nejprůraznějších předvolebních hesel napříč politickým spektrem. Analýza se snaží identifikovat dominantní obrazy bezdomovce v této kampani. Samotné analýze předchází stručný nástin obrazu bezdomovectví v předrevoluční éře a v následujících dvou desetiletích společenského vývoje v České republice, konkrétně v jejím hlavní město, které svým charakterem poskytuje možnost srovnání s jinými velkými západními metropolemi (byť nedosahuje jejich územní rozlehlosti a zalidněnosti, přibližuje se jim svou strukturou a změnami ve výstavbě a percepci, tvorbě a zániku veřejného prostoru. Toto tvrzení je doloženo právě na základě porovnávání procesů v městském prostoru rodících se v západních metropolích s procesy vznikajícími v Praze.

Následující teoretická část práce je pokusem interpretovat současné obrazy bezdomovectví, které vystoupily z analýzy politicko-spoločenského diskurzu, v širším socio-kulturním kontextu za pomoci teoretických rámců vytvořených výraznými mysliteli naší doby, jenž se ve svém díle fenoménu „vyvrhele“ nějakým způsobem dotýkají. Vyústěním práce je zasazení empirické analýzy podložené teoretickými texty do prostorové reality současné metropole s důrazem na sledování proměn městského veřejného prostoru, neboť zvýšený zájem veřejnosti o odstranění

bezdomovectví z ulic Prahy nelze dle mínění autorky interpretovat jako pouhou snahu o zlepšení městského prostředí. Je potřeba ho vnímat v kontextu zásadních proměn tváře soudobého města.

1 K pojmu bezdomovectví

„Problém bezdomovství jistě existuje, známe ho, setkáváme se s ním denně. Je však potíž, jak definovat, kdo to je bezdomovec, co to je bezdomovství, co znamená být bez domova“ (Hradecký, 1998, s. 7).

Problematikou definice pojmu bezdomovectví se zabývají mnozí, například Průdková a Novotný (2008) prezentují svoji knihu „Bezdomovectví“ jako pokus o co nejuvěstičnější definování tohoto pojmu. Avšak pro účely následující studie postačí právě to, že *„problém bezdomovectví jistě existuje“*, že se tento termín vyskytuje ve sledovaných textech spolu s charakteristickým souborem jemu přisuzovaných atributů. Slovník spisovného jazyka českého (Havránek et al., 1989) osvětluje význam slova bezdomovec následovně: je to osoba, která nemá domov; dříve ve veřejné správě osoba, jejíž domovské právo nebylo možno zjistit; právně osoba bez státní příslušnosti. Bezdomoví je pak dle slovníku: knižně vyhnanství, život mimo domov, bez domova; odejít do bezdomoví; žít v bezdomoví; právně zpravidla bezdomovství – stav bez státní příslušnosti. Hradecký (1998) k tomu dodává, že v žádném slovníku slovo bezdomovství ve významu, ve kterém ho používáme, nenalezneme.

Slovníky se časem mění a doplňují a budou doplněny i o toto dnes již běžně užívané slovo. Tato práce se nesnaží objektivně popsat fenomén bezdomovectví, zabývá se pouze jeho definicí (nebo lépe řečeno znaky, které jsou mu přisuzovány) ve zkoumaném politickém diskurzu a drží se předpokladu, že: *„Používané definice jsou často přímo spojeny s cíly a étosem definujícího orgánu či instituce. Z tohoto důvodu jsou relativní a mají sklon variovat“* (Ravenhill, 2008, s. 5)¹

Jde o to zachytit na základě studia politické kampaně obrazy bezdomovce, tedy reprezentace bezdomovectví konstruované v rámci politického diskurzu. Ravenhill (2008, s.36-37) popisuje teoretický přístup, který pokládá kategorii bezdomovce za konstrukci tvořenou těmi, kdo disponují mocí - konstrukcionistickou teorií.

V rámci této práce však není bezdomovectví považováno za pouhý konstrukt, který jako sociální problém neexistoval, dokud ho politická moc nedefinovala. Nesnaží se ale ani o deskripci problémů reálně žijících osob bez přístřeší. Jejím cílem je analyzovat, jak bezdomovectví definují druzí (aktéři politické kampaně) a jakými obsahy pojem naplňují. Přesto je potřeba vymezit si alespoň náznakovou definici pojmu. Za bezdomovce tedy budeme považovat osobu, která je vyvrhelem v soudobém městském prostoru, protože nedodržuje psané či nepsané vzorce

¹ „The definition often relates directly to the objectives and ethos of the body or organization defining it. Thus all definitions become relative and prone to variation“

správného chování na veřejnosti v důsledku vlastní neúnosné finanční a bytové situace, která jí neumožňuje adekvátně prostorově oddělit činnosti veřejné od činností ryze soukromých. Je to tedy osoba, jež je nápadná nejen svým nevhodným fyzickým zevnějškem, ale také tím, že na ulici provozuje činnosti, které většina společnosti činí v privátních či semi-privátních prostorech. Některé z těchto osob z větší části ztrácí sociální návyky. Bezdomovec je tedy člověk, jenž přenáší konflikty řešené spořádanými občany v úkrytu domova do veřejného prostoru.

2 Formování obrazu vyvrhele v politicko-spoločenském diskurzu v České republice

Pohled na fenomén bezdomovectví prochází v postupující společenské porevoluční transformaci zásadními změnami, zejména pak v české metropoli, Praze. Se změnami v podobě města, v jeho politické kultuře a sociální struktuře se s rostoucí frekvencí vynořují texty konstruuující obrazy bezdomovectví jakožto nežádoucího jevu ohrožujícího městský veřejný prostor. Zatímco před rokem 1989 obraz bezdomovectví alespoň v podobě psaného textu není k dohledání, protože prakticky nemá svůj předobraz ve společnosti (ne pro její uspořádání, ale pro ideologickou nepřípustnost existence takového jevu), s postupujícími porevolučními roky vzniká více tematických textů. O bezdomovectví se zmiňují periodika politických stran, odborné publikace, v průběhu roků jsou mu vymezeny i samostatné konference.² V roce 2010 se stává bezdomovectví jedním z klíčových témat volební kampaně do městského zastupitelstva Prahy.

2.1 Obraz bezdomovectví před rokem 1989

Analýza obrazu bezdomovectví na základě studia politických výroků před revolucí je takřka nemožná, jak vyplývá z logiky tehdejšího politického diskurzu, bezdomovectví jako sociální fenomén nemohlo v ideologickém systému rozvinuté socialistické společnosti existovat, ať už byla realita jakákoli. Ze slov mnohých autorů zabývajících se bezdomovectvím se dozvídáme, jaké mechanismy sloužily k udržování závažných sociálních problémů v latentní podobě. Například Hradecký (1998) vysvětluje, že minulý politický režim sice zaručoval právo na práci, avšak podmíněné povinností pracovat. Nebýt v pracovním poměru znamenalo získat nálepku „příživník“ a být trestně stíhán. Povinností socialistických podniků bylo zaměstnat i nepotřebné a málo výkonné pracovníky a poskytnout jim ubytování. V tomto prostředí tedy byli uměle udržováni jedinci potenciálně ohrožení bezdomovectvím. Dle Průdkové a Novotného (2008) existovali v minulém režimu bezdomovci, avšak ne zjevně.³ Byly to osoby, které nemohly či nechtěly bydlet u rodičů a vlastní rodinu nezaložily, a dále ti jedinci, kteří prošli ústavní výchovou a rozvedení lidé. Do této skupiny bylo ovšem možno zařadit i montéry, kteří pracovali

² Analýza byla provedena na základě prostudování politických periodik: Bulletin Občanská demokratická strana (ročník 1991-1997), Trend politiky, vědy, kultury, společnosti (ročník 1994-1997), Pražský kurýr (2010), Pražan (2010), Pražský metropolitán (2010) a dalších materiálů, které jsou přímo citovány v následujícím textu.

³ Autoři kategorizují bezdomovectví do skupin zjevných a skrytých bezdomovců, přičemž do skupiny skrytých bezdomovců patří i lidé, kteří nežijí přímo na ulici, ale jejich ubytování je nestálé a nejisté.

dlouhé roky na různých stavbách u nás i v zahraničí a jimž se v mezidobí rozpadlo manželství. Tito lidé zpravidla dlouhodobě žili v ubytovnách.

Nahlédneme-li do politického diskurzu dané doby, kde fakticky neexistuje názorová pluralita politických stran a který má charakter poučkových sdělení o nevyvratitelné správnosti socialisticky řízeného vývoje společnosti, zjistíme, že bezdomovectví je fenoménem natolik podrývajícím ideovou podstatu režimu, že se o něm v knihách oslavujících výdobytky socialistického státu nehovoří (stejně jako o jiných sociálně patologických jevech), alespoň ne v kontextu společenské reality socialistických států.

„Socialismus znamená zásadní změnu v postavení osobnosti. Překonání třídního antagonismu a likvidace nezaměstnanosti vedly k posílení sociálních jistot a lidské důstojnosti, k tomu, že člověk mohl plně projevit své hodnoty“ (Jaroszewski, Ignatovskij, 1981, s. 199), je obvyklou frází v textech o socialistické společnosti, kde se dále dočteme, že za socialismu se všichni praceschopní žijí svojí prací, nezaměstnanost tedy neexistuje. Lidé požívají rozsáhlých práv, žijí hmotně a sociálně zabezpečeni. Je zajištěn růst životní úrovně pro všechno obyvatelstvo, život v míru, bez nezaměstnanosti, existenčních nejistot a obav, co bude zítra (Šolcová, 1984).

Výdobytky socialistické společnosti jsou zároveň stavěny do ostrého kontrastu s vykreslovanou bídou kapitalismu: *„A i když kapitalistický svět v současné době hromadí stále více a více strojů, elektrifikuje každodenní život a všemožně zvyšuje komfort, přesto nedokáže najít cestu ze slepé uličky sociální, duchovní, morální, ideologické a politické degradace osobnosti. A čím větší rozruch dělají buržoazní apologeti kolem svobody v buržoazní společnosti, tím hruběji jsou pošlapávána lidská práva, tím nepokrytější je násilí vůči člověku, tím ostřejší jsou ekonomické, sociální, politické, ideologické a duchovní rozpory, které otrásají všemi sloupy buržoazní společnosti“* (Jaroszewski, Ignatovskij, 1981, s. 370).

Sociální politika slouží v kapitalistické společnosti jako nástroj manipulace s vědomím a jednáním pracujících ve smyslu dosažení konformity se společenským zřízením, jde jí pouze o to, udržet dělnickou třídu na takové minimální životní úrovni, aby nevypukaly masivní vlny nevole (Šolcová, 1984). Bezdomovectví je jev, který doprovází kapitalismus: *„ například v NSR má v současné době podánu oficiální žádost o byt více než 500 tisíc lidí, kteří nemají střechu nad hlavou a jsou nuceni bydlet v ubohých chatrčích, zatímco současně chátrá asi 300 tisíc nových*

komfortních bytů, které je pro vysoké nájemné obtížné pronajmout...“ (Jaroszewski, Ignatovskij, 1981, s. 261). V těchto textech se samotný výraz „bezdomevství“ neobjevuje.

Oficiální texty KSČM, z nichž bylo výše citováno, pocházejí z počátku osmdesátých let, tedy z normalizačního období v předvečer revoluce. Nemapují logicky vývoj percepce sociálních problémů v socialistické společnosti, poskytují pouze výsek textů ustanovujících „neexistenci závažných sociálních problémů“ v komunistickém státě. Konstatují, že přetrvávající dílčí sociální problémy jsou přechodnou fází v budování komunismu. Z důvodu neexistence plurality zdrojů a chybějící kategorie bezdomevství není prakticky možné srovnání s následujícími etapami vývoje diskurzu bezdomevství.

Zajímavé srovnání s vnímáním fenoménu bezdomevství ve stejném období v západním světě a zároveň určité paralely s vývojem v České republice o desetiletí později poskytuje studie: „The Medicalisation of Homelessness and the Theater of Repression“ (Mathiou, 1993), jež vykresluje situaci, v níž vládnoucí struktury města New York v osmdesátých letech 20. století spojují fenomén bezdomevství s osobními charakteristikami lidí bez přístřeší, zejména pak s jejich údajným duševním onemocněním. Vytvářejí tedy obraz bezdomovce-šilence. Političtí aktéři přisuzují vznik fenoménu bezdomevství jednoznačně osobní vůli zúčastněných. Například starosta města Koch prohlašuje, že se celé rodiny dobrovolně stávají bezdomovci, aby využily služeb sociálního státu k získání lepších bytů⁴. Následují prohlášení, že většina bezdomevecké populace je duševně chorá a vyžaduje ústavní péči. Dochází k odvozům jedinců z ulic města do sanatorií. Studie interpretuje politické vysvětlování příčin bezdomevství skrze osobní charakteristiky osob bez domova a jeho následnou medikalizaci (prohlášení bezdomovců za duševně nemocné) jako výsledek ekonomických propadů v průběhu 70. a 80. let, které způsobily masivní nárůst chudoby v amerických městech. Vládní struktury se snaží zastříť ekonomické faktory problému a ospravedlňují odsun osob bez přístřeší z veřejného prostoru jejich nepřítelostí a potenciální nebezpečností.

Bez ohledu na výstupy studie text ukazuje, že bezdomevství bylo v politicko-sociálním diskurzu v USA v 80. letech tematizováno, zatímco v Československé socialistické republice panovala absolutně odlišná realita. Avšak dvě desetiletí od revoluce, jak bude analyzováno v následujícím textu, se podobné masivní anti-bezdomevecké kampaně vyskytují i v našem hlavním městě.

⁴ „Koch, the mayor of the New York city claimed, that „families were voluntarily becoming homelessness and taking „the welfare hotel route“ in order to get better apartments“ (Mathiou, 1993, s.72).

2.2 Obrazy bezdomovectví po revoluci

Fenomén bezdomovectví se objevuje na české scéně počátkem devadesátých let jako důsledek hlubokých strukturálních změn ve společnosti: „*Od počátku devadesátých let všichni s překvapením rozeznáváme i u nás nelítostnou povahu chudoby*“ (Hradecký, 1998, s. 7).

Strukturální faktory vedoucí ke vzniku bezdomovectví netřeba dlouze rozepisovat, protože jsou dobře popsány v české i mezinárodní literatuře. Kolaps mechanismu socialistických zemí odstartoval masivní nárůst bezdomovectví, zvláště pak mladých a osamělých osob, v důsledku zavírání zaměstnaneckých ubytoven a propouštění zaměstnanců. Bezdomovectví narůstalo díky slabosti nově budované infrastruktury, která nebyla schopna náhle vznikající problémy vstřebat.

Dle Ravenhill (2008) paralely s vývojem v postkomunistických zemích můžeme nalézt například v zavírání levných hostelů v chudých čtvrtích amerických měst v 50. a 60. letech. Z mnohých příkladů je očividné, že odstřižení sociálně slabé populace od jistého ubytování bez nabídky adekvátních alternativ může vést na ulici.

Termín „ bezdomovectví“ či „bezdomovství“ se po změně režimu začal postupně vžívat nejen do diskurzu odborné veřejnosti, ale také do obecného povědomí občanů. Pro ilustraci občanské sdružení Naděje, o.s. provedlo v roce 1993 sondu do představ veřejnosti o životě na ulici. Z pětiset oslovených občanů jich bylo ochotno odpovídat jen sto dvacet dva. Anketa určená pro interní potřeby organizace potvrdila, že občané mají o fenoménu bezdomovectví kusé informace a že mnoho lidí na celou problematiku nemá žádný názor. Sonda byla opakována po třech letech se závěrem, že postoj občanů se výrazně nezměnil. Nálady široké veřejnosti vůči bezdomovectví se jevily neziskové organizaci ve většině negativně, bezdomovcům byla přisuzována asociálnost a vlastní zavinění problémů. K téměř totožným výsledkům došly i další prezentované výzkumy prováděné již nad rámec organizace, na něž bylo odkazováno (Hradecký, 1996).

Co můžeme v devadesátých letech již jasně identifikovat, je zrod struktury, kterou Ravenhill (2008) v britské studii „The Culture of Homelessness“ nazývá „homeless industry“. Jde o označení pro pozoruhodný fenomén spjatý s bezdomovectvím, totiž vytvoření sítě organizací participujících na bezdomovectví buď parciálně (například oddělení určitých úřadů) nebo zcela (charity a neziskové organizace). „Homeless industry“ zahrnuje státní a nestátní organizace, církve a charity, akademické výzkumy, výzkumné organizace a výukové kurzy na školách, přičemž tyto instituce často vytvářejí svoje vlastní penzum vědomostí o bezdomovectví, vlastní diskurz se specifickou řečí. Co se týče dopadu této struktury na samotné bezdomovce, je, jako každý jiný průmysl, otevřená silám trhu, což nemusí být nutně negativní fenomén, ale

v mnohých případech se jím stává. Bezdomovci se doslova stávají předmětem konkurenčních bojů při získávání klientů a jsou přesouváni, importováni a exportováni, do jiných prostorů města či dokonce jiných regionů podle aktuálních potřeb participujících institucí.

V České republice devadesátých let však žádný masivní konkurenční boj charit o klienty nepozorujeme. Vzniká prvních několik organizací, které se bezdomovectví věnují. Mezi ně patří například Naděje, o.s.. V diskurzu této neziskové organizace se utváří obraz bezdomovectví v mnohých směrech odlišný od představ respondentů jejich výše zmiňovaných výzkumů: „*Já rozumím pojmu bezdomovec, že jde o člověka, který nemá zázemí, rodinu, resp. chybí mu rodinné vztahy, který je osamělý i kdyby měl hodně příbuzných, a který navíc nebydlí*“ (Hradecký, 1998, s.7). Objevují se pokusy o definování tohoto fenoménu na základě popisu jeho klíčových znaků: např. bezdomovectví jako absence domova v širokém slova smyslu (rodinných vztahů, zázemí, místa klidu a odpočinku), o kterých se následně diskutuje například na konferenci, jež je celá tematicky věnovaná fenoménu bezdomovectví (Bezdomovství v Evropě, konaná v Olomouci 4.3.1998).

Co se týče reflexe tohoto fenoménu v periodikách politických stran (Bulletin Občanská demokratická strana, ročník 1991-1997; Trend politiky, vědy, kultury, společnosti, ročník 1994 - 1997) slovo „bezdomovectví“ se na jejich stránkách z počátku až na výjimky neobjevuje. První čísla Bulletinu Občanská demokratická strana jsou zaplněna diskuzemi k problémům formování nové státní struktury. V programu ODS pro komunální volby 1994 na území Prahy, který je prezentován v tomto časopise, nenajdeme zmínky o „bezdomovectví“, ani jiný příbuzný termín (lidé na ulici, bez domova atd.). V bodě číslo 6 tehdejšího volebního programu: Bezpečná ulice, který se zaměřuje na potlačení pouliční kriminality, nenalzáme bližší identifikaci pachatelů, tedy zda jsou mezi nimi bezdomovci. Program má spočívat ve společném nekompromisním postupu státní i obecní policie v zajištění bezpečnosti silničního provozu. Cílem je dále posílit pocit bezpečí občanů v jejich městě. Základ programu spočívá v prevenci, zejména v aktivní přítomnosti policistů v ulicích, ale i v dalších opatřeních, jako je zlepšení funkce linky tísňového volání, osvětlení ulic, vytvoření přehledného dopravního značení a v péči o kvalitu komunikací. Velkou pozornost měla strana věnovat preventivním programům zaměřeným na nejrizikovější oblasti a na sociálně nepřizpůsobivou mládež (Volební program, 1993).

V rozhovoru s ředitelem pražské městské policie v témže čísle je pouze zmíněno slovní spojení „sociálně nepřizpůsobiví občané“. Z analýzy článků je nicméně patrné, že téma bezpečnosti v ulicích, které se, jak vyplývá z předvolebních textů v roce 2010, začalo v souvislosti

s bezdomovectvím objevovat velmi často, je již v devadesátých letech vnímáno jako velmi závažné. Primátor Dr. Jan Koukal (1993) spatřuje v zajištění bezpečných ulic Prahy v roce 1994 hlavní téma kampaně.

V levicovém časopise Trend politiky, vědy, kultury, společnosti, nacházíme ve sledovaném období spíše esejisticky laděné články o českém politicko-společenském vývoji. Vyskytují se zde příspěvky, jejichž tématem jsou obavy z bytové reformy a jejích možných následků pro platebně neschopné občany (například článek z čísla 9/1995 od Jiřího Beránka „Vzniká kasta chudých“).

Diskurz bezdomovectví, tak jak ho známe z Prahy posledních několika let, však ve sledovaných periodikách nenajdeme, neboť jsou tématicky zaneprázdněna formulováním nové porevoluční struktury státu a politické moci. Nicméně, jak vyplývá z aktivity neziskových organizací, fenomén bezdomovectví již v českém prostředí postupně zdomácňuje. Je možné, že právě z prostého důvodu zaneprázdněnosti politických sil zásadními problémy transformace české společnosti je téma bezdomovectví i na komunální úrovni upozaděno, avšak nedá se jednoduše tvrdit, že situace dnes, kdy bezdomovectví vládne pražské komunální kampani, je pouhým důsledkem vyřešení zásadních koncepčních témat českého státu a následnému přesunu k tématům marginálnějším.

Problematické je zároveň hovořit o kvantitativním nárůstu bezdomovectví, který by případně mohl přitáhnout politickou pozornost. *„České úřady ani zařízení sociální pomoci nedisponují podrobnějšími informacemi o počtu osob bez domova. Příčin je několik: údaje o bezdomovcích jsou nesnadno dostupné v důsledku absence obecně přijímané definice bezdomovectví; dále zejména skryté bezdomovectví může uniknout a uniká pozornosti při evidenci. Navíc je bezdomovectví nestálým fenoménem...“* (Štěchová et al, 2008, s. 23). Dle Akčního plánu řešení problematiky bezdomovectví (Nový prostor, 2008) spočívá problém nejasných výsledků sčítání v problematické definici bezdomovectví, a tak zatímco v roce 2004 bylo napočítáno 3 096 osob bez domova, v roce 2007 to bylo jen 1811. Přesný kvantitativní vývoj tohoto fenoménu je tedy těžko postižitelný, jasný je však kvantitativní nárůst pozornosti, která je mu zejména komunálními politiky věnována po roce 2000.

2.3 Obrazy bezdomovectví po roce 2000

V druhém desetiletí českého porevolučního vývoje se již plně rozvíjí diskurz bezdomovectví ve společnosti a v hlavním městě se v roce 2010 stává řešení otázky bezdomovectví jedním z největších témat pro nadcházející komunální volby. Do centra diskuzí v médiích následně proniká díky kauze „tábora pro bezdomovce“ a poměrně nevybíravým heslům vizuální kampaně některých politických stran.

Po roce 2000 se na poli homeless industry již používá rozvinutá typologie bezdomovectví, jakási snaha o třídění tohoto fenoménu podle různých kritérií, která je často přejímaná, tak jako mnoho jiných klasifikačních nástrojů, ze zahraničí. V Národní zprávě o bezdomovectví v České republice v roce 2005 nacházíme snahu o přesné vymezení pojmu: „Psát o bezdomovcích a o bezdomovství v českém prostředí je obtížné. *„České slovo **bezdomovec** je dvojnásobné, v angličtině má ekvivalent **homeless** a současně **stateless**. Zatímco široká veřejnost používá slovo **bezdomovec** ve významu **homeless**, v českém právním prostředí je toto slovo užíváno ve významu **stateless**. Pro bezdomovce-homeless v zákonech pojmenování neexistuje. Neexistuje definice stavu bezdomovství jako sociálního vyloučení“* (Hradecký, 2005, s. 4).

Kniha „Bezdomovectví“, která podle slov autorů vzniká jako reakce na nedostatek odborné literatury věnující se problematice bezdomovectví v České republice, referuje o tomto jevu v naší společnosti následovně: *„Bezdomovectví je výrazný fenomén dnešní doby, dennodenně zaměstnává zástupy sociálních pracovníků, přidělová vrásky mnoha komunálním politikům a vzbuzuje rozporuplné pocity laické veřejnosti“* (Průdková, Novotný, 2008, s. 7). Dále se dozvídáme, že kniha je pokusem o co možná nejvýstižnější definici samotného pojmu bezdomovectví. Není zde přítomna jednolitá masa bezdomovců, ale existují zjevní, skrytí a potenciální bezdomovci. Zjevné bezdomovce poznáme na ulici na první pohled, zatímco skrytí se snaží svůj statut maskovat. Potenciální zatím dlí v nejistých podmínkách (tamtéž).

Ze zprávy o bezdomovectví z roku 2005 se mimo jiné dozvídáme, že v roce 2004 proběhlo na území hlavního města Prahy sčítání bezdomovců, v jehož rámci byla speciálně sledována kategorie rough sleepers, tedy těch bezdomovců, kteří, dle doslovného překladu, spávají přímo na ulici. V dokumentu se již používá rozvinutá typologie a bezdomovectví se dělí na zjevné (roofless), skryté (houseless), dále na stav, který můžeme nazvat život v nejistém bydlení (insecure housing) a neadekvátním bydlení (inadequate housing) (Hradecký, 2005). V politické části Národní zprávy o bezdomovectví z následujícího roku pokračují snahy o přesnější evidenci

a kategorizaci osob bez domova (Hradecký, 2006). Snaha o přesnou evidenci osob bez přístřeší později tvoří i jeden z klíčových bodů obou Akčního plánu řešení problematiky bezdomovectví (Nový prostor, 2008).

V roce 2008 se v Praze koná pod záštitou města „První mezinárodní konference o bezdomovectví“, kde kromě příkladů tzv. dobré praxe ze zahraničí i z České republiky zazní i příspěvky politické, týkající se Akčního plánu řešení problematiky bezdomovectví. Tyto příspěvky vyzdvihují represivní přístup k bezdomovectví. Bezdomovec je v jejich kontextu vykreslován jako vyždědělec: „...dle konference *Soužití kultur v globálních městech*⁵ jsou lidé bez přístřeší společností vyžděděnců, která vzniká různě, z odporu proti panujícímu řádu společnosti či z neschopnosti se s tímto řádem vyrovnat“ (Kopecký, 2008, s. 41). Kopecký, zástupce magistrátu hl. m. Prahy, podává výčet typů osob inklinujících k životu na ulici: jsou to narkomani, propuštění trestanci, mládež prchající od rodičů, squateři, lidé propuštění z psychiatrických léčeben, nedagnostikovaní a nemocní ale i tací, kterým se tento způsob života líbí (tamtéž). A již z tohoto krátkého výčtu je čitelná rozdílnost diskurzu veřejně-správní a politické složky homeless industry od složky neziskové: „Pokud se týká deformované či nefunkční rodiny, tady já nemám nějaký snadný recept, já nevím. Tady je potřebná individuální pomoc, pomoc v konkrétní rodině, konkrétním dětem, aby se nedostaly na ulici a nestali se z nich bezdomovci“ (Hradecký, 1998, s. 9). Rozdíl mezi výroky „prchnout od rodičů na ulici“ a „dostat se na ulici v důsledku nefunkčnosti rodiny“, tyto drobné nuance jsou právě tím, co odlišuje diskurz bezdomovce – oběti strukturálních příčin, od vyvrhele prezentovaného jako strůjce vlastního osudu. Mimo to jsou ve výčtu zmíněny i další typy zakládající specifické obrazy bezdomovce: propuštění z psychiatrických léčeben, nedagnostikovaní a nemocní, tedy šílenci bez domova, a dále ti, pro něž život na ulici představuje životní styl, tedy bezdomovci z přesvědčení.

Kopecký (2008) dále považuje samotný pobyt bezdomovců ve veřejném prostoru za obtěžující, znečišťující a odpuzující. Řady osob bez přístřeší vzhledem k téměř nulové nezaměstnanosti se netečí, protože nechtějí pracovat, vyjma patnácti procent osob, které si svůj stav nezavinily sami. (Jak k tomuto procentuálnímu údaji autor přišel, neuvádí.)

V příspěvku Městského centra sociálních služeb je zdůrazněna rizikovitost přítomnosti bezdomovců ve městě pro osobní bezpečí občanů, jak po stránce zdravotní (infekce), tak kriminální. Represivní přístup k této skupině by měl být samozřejmou složkou řešení problematiky (Tomešová, 2008).

⁵ Autor příspěvku neuvádí citaci ani místo a rok konání konference.

Jakýmsi vyvrcholením diskurzu bezdomovectví po roce 2000 byly Akční plány bezdomovectví (Nový prostor, 2008; Portál hlavního města Prahy, 2010), které se však již v prvním, a pak zejména v druhém pokusu, stali terčem ostré mediální kritiky (titulky typu „Janečkův koncentrační tábor“) a nevytvořily tak jednotný obraz řešení bezdomovecké otázky mezi občany Prahy. Tyto plány označující bezdomovce za narušitele občanské bezpečnosti předpokládají jednotnou evidenci a kategorizaci osob bez přístřeší, dohled a regulaci této populace prostřednictvím intervenčních hlídek a v neposlední řadě možnost jejich prostorové segregace od zbytku městské populace, tedy vyloučení z veřejného prostoru.

Dle výpovědi radního Janečka by mělo zařízení, o němž se, zřejmě díky rozběhnutému diskurzu médií, sám vyjadřuje jako o táboru pro bezdomovce, sloužit pro ty osoby, které nemají kam jít, a tak se uchylují do parku a na jiná veřejná prostranství. Sociální pracovníci by tyto osoby měli dostat do místa, kde nebudou natolik ohrožovat občany města. Na tomto místě bude při nedostatečnosti kontroly prováděné sociálními pracovníky hlídat najatá bezpečnostní agentura (Česká televize, 2010). Z této promluvy je patrný silný důraz na osobní bezpečí občanů, který hraje stěžejní roli i v následující předvolební politické kampani.

Role bezpečnostní agentury jakožto soukromého subjektu vytvořeného za účelem ostrahy veřejného prostoru je výrazným fenoménem, avšak v konkrétním případě hlavního města Prahy a v médiích velmi diskutované agentury ABL je těžko odlišitelné, do jaké míry je její rostoucí vliv projevem posilování tvorby státu osobního bezpečí⁶ a do jaké míry jde o soukromé politické zájmy. Nicméně společnost ABL, a.s. se zúčastnila Mezinárodní konference o bezdomovectví 2008, kde prezentovala výsledky sčítání osob bez přístřeší, které pro Magistrát hlavního města Prahy realizovala. Připravila zpracování odborné metodiky, následně provedla sčítání osob bez přístřeší za využití několika (dle jejich vlastních slov) odborných metod. S podobnými sociologickými projekty má ABL, a.s. údajně zkušenosti ze svého působení na Praze 11, kde implementovala systém integrované sociální intervence a na Praze 10, kde působí takzvané preventivní hlídky (Bezpečnostní agentura ABL, 2010).

Preventivní hlídky zajišťované bezpečnostní agenturou se později stávají i předvolební agendou politické strany Věci Veřejné a opět vyvolávají živou debatu, která ústí v to, že pro komunální volby v Praze 2010 se fenomén bezdomovectví stává jedním z dominujících témat kampaně, o jejíž analýzu a teoretické uchopení se pokouší následující kapitola.

⁶ Termín používá Zygmunt Bauman pro popis politické reality soudobých západních států, které již nejsou schopny dostat slibu ochrany občanů před sociálními riziky, proto se soustředí ve větší míře jen na ochranu osobního bezpečí. Diskurz bezdomovectví v kontextu rodícího se státu osobního bezpečí bude rozebrán níže.

3 Obrazy vyvrhele v současném společensko politickém diskurzu

Následující kapitola shrnuje výsledky analýzy politických materiálů, jež byly součástí kampaně pro komunální volby 2010 v Praze. Prostudované materiály, převážně časopisy s předvolební tematikou a volební slogany na billboardech, v nichž se výrazně objevovalo téma bezdomovectví, prostupovaly celé politické spektrum (analýza se týkala pouze „lídrů“ kampaně, tedy stran, které měly vyšší pravděpodobnost dostat se do zastupitelstva: ODS, TOP 09, ČSSD, Věci Veřejné, KSČ). Z analýzy lze vyvodit, že jednotlivé politické strany tvoří velice podobné či shodné obrazy současného bezdomovectví v ulicích hlavního města, se specifickou výjimkou KSČ. Tyto obrazy jsou v rámci práce podle jim přisuzovaných dominantních charakteristik a navrhovaných způsobů řešení rozděleny do čtyř kategorií: postmoderní tulák jako veřejná hrozba; šílenec bez veřejného hlasu; novodobý nomád a oběť svého prostředí. Je samozřejmostí, že v živelném a proměnlivém diskurzu předvolební kampaně se všechny identifikované obrazy prolínají a nebo jsou střídány podle politické reflexe momentálních nálad a reakcí veřejnosti (viz například ústup od tvrdé vizuální kampaně ČSSD na Praze 5, jejíž heslem bylo „Pryč s hernami, narkomany a bezdomovci“ k vykreslení bezdomovce jako oběti svého prostředí). Další důležitý faktor rozlišení mezi jednotlivými obrazy je rozdílná hloubka popisu a smysl pro detailní zobrazení, který vyplývá z míry distance, kterou zaujímá promluva aktéra diskurzu od jeho objektu. Zatímco v prvních třech zobrazeních (tulák, šílenec, nomád) je obraz vzdálen individualitě osoby bez přístřeší a redukuje její osobnost na soubor dominantních znaků (například přítomnost duševního onemocnění), poslední obraz, tedy pojetí bezdomovce jako oběti, který vybočuje z řady třech předchozích, zdůrazňuje osobní příběhy a individualitu bezdomovců. Je typický spíše pro neziskové organizace, které s bezdomovci přímo pracují. Identifikované obrazy bezdomovectví, které jsou v prvních třech případech pouze hrubými skicami vypovídajícími spíše o procesech přeměny městského prostoru než o samotných bezdomovcích, jsou konfrontovány se zahraničními studii na obdobné téma, protože vzestup zájmu o otázku bezdomovectví na české politické scéně není jevem, který by se jinde v nápadně podobném kontextu nevyskytoval. Proto je každý obraz zasazen do teoretického rámce, skrze nějž je podána výpověď o vztahu moci a proměn veřejného prostoru k bezdomovectví v současných západních metropolích.

Následující text je prokládán citacemi z několika vybraných článků, které byly předmětem analýzy. Celková suma prostudovaných materiálů je uvedena v použitých zdrojích na konci

práce. Je složena převážně z materiálů vydávaných dvěma nejvýznamnějšími politickými stranami – ODS a ČSSD, v roce 2010 pak rozšířena o další významné politické strany. K dokreslení politicko-společenského diskurzu byly prostudovány také jiné významné materiály vztahující se přímo k bezdomovectví (sborníky z konferencí, akademické práce, materiály neziskových organizací). Předmětem analýzy se staly pouze ty texty, které se převážně zabývají bezdomovectvím, nebo tématem s bezdomovectvím bezprostředně spjatým (konkrétně bezpečnost ve městě, kriminalita, sociální služby, bytová problematika). Cílem studia článků bylo nalezení opakujících se způsobů konstrukce obrazu bezdomovce, které byly na základě úsudku autorky podložené prostudovanými zahraničními texty a pracemi rozděleny čtyřech typů.

3.1 Postmoderní tulák jako veřejná hrozba

„Pocit bezpečí je pro každého obyvatele jakéhokoli města skoro tím nejdůležitějším. Kde se lidé cítí bezpečně, tam se jim žije lépe“ (Rozhovor s Rudolfem Blažkem, 2010, s. 6).

„Prostě bezdomovci ve velkoměstě jsou a vždy budou, proto je potřebné se o ně aspoň částečně postarat, mj. také v zájmu ochrany většinové společnosti“ (Berdychová, 2010).

Téma bezdomovectví jakožto hrozby pro osobní bezpečí občana se vyskytuje v analyzovaných textech velmi často. Bezdomovec je v kontextu politického diskurzu předvolební kampaně pro občana a jeho děti nejen významnou hygienickou hrozbou, možným zdrojem různých nákaz, ale také hrozbou kriminální. V neposlední řadě je i jakousi hrozbou estetickou, dráždicí vkus občanů. *„Neřešení bezdomovectví vede: k tomu, že bezdomovci obtěžují cestující v tramvajích a autobusech MHD; k obavám rodičů z napadení jejich dětí přenosnými chorobami a parazity, k radikalizaci veřejnosti vůči tomuto problému; k tomu, že se lidé bojí ve veřejných parcích a okolí dětských hřišť“* (Kritika bez nápadu nic neřeší, 2010, s. 18). Posláním politické moci je toto veřejné ohrožení eliminovat, vykázat ho z veřejných prostor a vyčistit město od patologických jevů: *„Do centra Prahy se stahují bezdomovci, drogově závislé osoby či kapsáři nejen z celé země, ale také ze zahraničí. I tato odvrácená tvář dnešní doby je součástí naší Prahy 1. Zvykat si na ni ale rozhodně nechceme a nebudeme“* (Lomecký, 2010) a nebo vyjádřeno radikálním heslem na billboardech ČSSD z Prahy 5: *„Pryč s narkomany, bezdomovci a hernami“*.

Trend čištění městského prostoru od osob, které vzbuzují obavy v mysli „slušného občana“ a představují potenciální ohrožení jeho osobního bezpečí, není novým fenoménem. Byl již nastíněn v kapitole o předrevoluční tvorbě obrazu bezdomovce, a to v podobě „úklidu“ duševně nemocných z ulic města New York v osmdesátých letech (Arline Mathieu: *The Medicalization of Homelessness and The Theatre of Repression*). Postupu tohoto trendu v evropském kontextu si všímá studie „Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities“ a dává ho do souvislosti s analyzovanými postupy proměny modernistického města tvořeného podle plánu v město podnikatelské (nebo jinak řečeno postindustriální) během poslední čtvrtiny 20. století:

Následkem této proměny charakteru postmoderního města dochází k procesu redefinice a nové organizace veřejného prostoru (public space) do formy prostoru privátního (private space), semi-privátního (semi-private) či kvazi-veřejného (quasi-public), což bývá doprovázeno charakteristickým zvýšením dohledu v těchto nových prostorech, jenž jde ruku v ruce s rostoucím důrazem na disciplinaci chování jejich návštěvníků. Přístup do nových prostor je odepřen těm, kteří nenásledují předepsané vzorce chování, jejichž charakter je zejména konzumní. Pokusy o průnik bezdomovců do kvazi-veřejných prostor jsou systematicky perzekuovány městskými autoritami, samozřejmě se specifickými rozdíly dle kulturních tradic jednotlivých států a ještě markantněji kulturními rozdíly mezi Evropou a Spojenými státy, kde je agenda ochrany veřejného prostoru výrazně posilována obavami z hrozby terorismu. Opatření exkludující určité kategorie osob z kvazi-veřejného prostoru mohou nabývat formy ochrany hranic (vstupní kontroly, přítomnost ochranky u dveří, nutnost vlastnit dokumenty či symboly opravňující ke vstupu), legislativní regulace (například pokusy o kriminalizaci žebrání ve Velké Británii nebo USA) a prostorového uspořádání, jehož účelem je odrazovat od pobytu (odstraňování laviček, zákoutí atd.) (Doherty et al., 2008).

Studie dokládá konkrétní zásahy do veřejných prostor, například: vybudování nákupní centra Nordstan v Gothenburgu spojené s restrikcemi vůči bezdomovcům; kontroly na vlakovém nádraží v Bruselu; německá modernizace Deutschen Bahn, kde se z nádražních hal stávají luxusní nákupní centra; obdobná modernizace nádraží v Itálii a Polsku atd.. Oficiální diskurz developerů a představitelů měst dokládá nezbytnost a hodnotu těchto stavebních zásahů pro občany. Například vlakové nádraží v Bruselu, prezentované jako „okno do belgické společnosti“ by rozhodně nemělo poskytovat obraz sociálně-patologických jevů návštěvníkům země, protože je to první prostor, do kterého vstupují. Proto jako nejlepší alternativa vzešla myšlenka přestavby haly na moderní obchodní centrum i se specifickým způsobem soukromé ochrany a systémem

vylučování nevhodných návštěvníků (tamtéž). Podobně se o stavu hlavního nádraží uvažuje i v rámci českého politického diskurzu, o čemž svědčí jeho nedávno dokončená přestavba.

O nutnosti stavebních úprav veřejných městských prostorů, v tomto případě vestibulu metra, přesvědčuje další příspěvek z kampaně: *„Neodkladně je nutné řešit shlukování drogových dealerů, bezdomovců a kapsářů na frekventovaných místech jako jsou vestibuly metra. Jsou to právě odpudivá, nepřehledná a nedostatečně osvětlená prostranství, kde se tito lidé ve zvýšené míře objevují“* (Lomecký, 2010). Autor dále vyzývá k humanizaci prostředí: *“...čímž máme na mysli jejich vyčištění, nabarvení stěn světlým odstínem, odstranění překážejících, nevzhledných stánků s levnou obuví a jiným zbožím a podstatným zesílením osvětlení. Pokud by došlo i k odstranění některých obchodů a tím ke zbourání přepážek (třeba ve vestibulu na Václavském náměstí), které vytvářejí různá zákoutí, prostoru by to jistě prospělo. Je známým faktem, že čisté, světlé a přehledné prostředí nedává pochybným existencím a jejich nezákonným aktivitám moc velkou šanci“*(tamtéž).

Při utváření kvazi-veřejných prostor bránících v přístupu marginalizovaným skupinám a zároveň poskytujících hájenství konzumentům chovajícím se dle předepsaných nákupních regulí hraje velkou roli elektronika. Všeobecným trendem je rozšiřování kamerového systému, které je zmiňováno nejen ve studii „Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities“ (Doherty et al, 2008), jež tento proces sleduje v několika evropských státech, ale i ve studovaných propagačních materiálech českých politických stran pro komunální volby 2010. Sousloví „kamerový systém“, spolu se zdůvodněním jeho nezbytnosti pro zvýšení bezpečnosti občanů najdeme téměř v každém čísle předvolebního časopisu ODS „Pražský metropolitán“, ale velmi často i v článcích jiných politických stran. *„Nejde o sledování občanů, ale o jejich bezpečí“*, říká Rudolf Blažek (2010, s.14).

Autoři studie „Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities“ teoreticky vychází z díla Foucaulta, konkrétně jeho úvah o moci a disciplíně, tréninku a disciplinaci „deviantů“, jehož účelem je dosáhnout u nich akceptovatelných forem chování. Tento systém, který byl vyvinut v rámci vězeňství, se následně rozšířil do dalších institucí jako jsou školy, pracoviště a podobně. (Doherty et al, 2008)

Představu Foucaultova panoptika quasi-veřejných prostorů snažícího se mít své návštěvníky pod absolutní kontrolu podrobuje kritické analýze Zygmunt Bauman (1999) ve stati „Žijeme ještě

v panoptiku?": Obraz panoptika, jež je takřka dokonalou metaforou pro hlavní aspekty modernizace moci a kontroly, může podle něj paradoxně bránit pochopení dnešní změny. Bauman upozorňuje na povrchnost používání metafory panoptika pro takové jevy, jakými jsou například dnešní databáze sbírající neustále informace o různých skupinách občanů. Zatímco snahou panoptika bylo držet občany v uniformitě a disciplinovat je, moderní databáze si takový cíl nestanovuje, pouze třídí občany na „úvěruschopné“ a na ty, jež je potřeba vyloučit, protože se nemohou účastnit spotřebitelské hry. Hlavní distinkce mezi panoptikem a současnými databázemi, jež opravňují ke vstupu do veřejných prostor konzumu, je podle autora ta, že zatímco panoptikum občanům bránilo v úniku, u databáze naopak hrozí riziko vyloučení z její sítě. Databáze je prostředkem mobility, na rozdíl od panoptika umožňuje vstup svým členům do určitých míst, zatímco jiné drží za hradbami. „*Databáze je nástroj selekce, separace a exkluze*“ (Bauman, 1999, s. 64).

Databáze bezdomovců: „...*nový jednotný evidenční systém, kde budou údaje o klientech a poskytovaných sociálních službách sdíleny*“ (Portál hlavního města Prahy, 2010), jejíž návrh je součástí obou akčních plánů řešení problematiky bezdomovectví, je v tom novějším z nich nazývána „Jednotnou evidencí sociálně slabých osob“ a pod podmínkou písemného souhlasu evidovaného může obsahovat osobní údaje, které jsou příslušné Centru sociálních služeb Praha (tamtéž). Takový typ databáze je v podstatě opakem Baumanovské databáze kreditních karet. Místo aby opravňovala ke vstupu do určitých prostor, má z nich vylučovat a oddělovat metaforicky řečeno zrno od plev. Tedy v podstatě vylučovat osoby bez domova ze společnosti občanů, kteří jsou oprávněni vstupovat do veřejných prostorů (v sledovaném předvolebním diskurzu je často patrná distinkce mezi „bezdomovectvím“ a „občanstvím“, jako by zde přetrvávalo dřívější chápání pojmu bezdomovec jakožto osoby bez státního občanství).

„*Jsou to samotáři uprostřed velkoměsta*“ (Zeman, 2010, s. 12), vyjadřuje se k životu bezdomovců politický představitel. Bezdomovec jakožto hrozba veřejnému bezpečí je v zrcadle Baumanovy sociologie nepohodlným postmoderním tulákem, jehož existence se přičí turistům: „*Při pohledu na tuláka se turista roztřese – ne kvůli tomu, čím je tulák, ale pro to, čím by se mohl sám stát*“ (Bauman, 2000, s. 116). Když se poté snaží turisté vyhnat tuláky – žebráky a bezdomovce z ulic, vykazují je do vzdálených a uzavřených ghatt a zasazují se o jejich uvěznění nebo odsun z veřejných prostor, usilují ve skutečnosti marně o vykázaní vlastního strachu. Svět, kde by nebyli tuláci, je pouze utopickou představou turistů (Bauman, 1999). V těchto úvahách nacházíme interpretaci snahy odstranit nepřizpůsobivé typy bezdomovců z pražských ulic. K

jejich vykazování jsou dle Akčního plánu problematiky bezdomovectví pro rok 2010 až 2013 navrhovány nové důmyslné prostředky například v podobě tzv. „žhavé linky“: **„HOT LINE neboli specializovaná bezplatná telefonní linka bude určena zejména občanům hlavního města Prahy. Na HOT LINE budou moci občané hlavního města Prahy kontaktovat Centrum integrované pomoci bezdomovcům s podnětem či stížností týkající se výskytu bezdomovců na území hlavního města Prahy“** (Portál hlavního města Prahy, 2010). Centrum by mělo zareagovat na podnět a situaci vyřešit, nejspíše vykazáním bezdomovce z daných prostorů (tamtéž).

Jaký je podle Baumana rozdíl mezi postmoderním tulákem a turistou, jejichž metaforu často používá? V sledovaném politickém diskurzu bývá tato dichotomie dvou odlišných skupin velice často vyjádřena, jak již bylo zmíněno, označením „občan“ versus „bezdomovec“, „sociálně nepřizpůsobivý“, „narkoman“, „kriminální živel“ a podobně. Turista je tedy spořádaný člověk s takovým ekonomickým statutem, který mu umožňuje (zatím) dobré živobytí, který nechce být obtěžován či ohrožován přítomností tuláka bez uspokojivého živobytí.

Turista je ten typ člověka, který může tuláka nechat za sebou, ale nikdy tomu nemůže být naopak. Turista je ten, který si cestuje životem podle svých momentálních tužeb, zatímco tulák je znovu a znovu vytrhován z místa, na kterém by nejraději zakotvil. Pokud se tulák vydá na cestu, pak její cíl ve většině případů vybírá někdo jiný. Někdy naopak obývá odpudivá místa, která by rád opustil, ale nemá kam jít, protože nikde jinde pravděpodobně nebude vítán, a tak je tlačěn k neustálým přesunům ne proto, že si chce zvolit lákavější destinaci jako turista, ale proto, že je k odchodu nucen nepřátelským chováním okolí. Bauman tuláky nazývá odpadem světa, jenž slouží turistickým potřebám (Bauman, 1999).

Zároveň však nelze zapomenout, že tulák je vlastně alter egem turisty, jsou spojeni v celkovém postoji ke světu: oba jsou postmoderními konzumenty a sběrači požitků. Tulák je však defektním konzumentem, protože jeho prostředky k realizaci spotřeby v současném světě jsou zásadně omezené. Tuláci jsou tedy pro spotřební společnost neužiteční, nejsou schopni adekvátního konzumu, a proto také nežádoucí. Turisté v nich vidí pohoršující osoby špatné pověsti, nejen kvůli nákladům, kterými je udržují při životě, ale také ze strachu, že by se mohli ocitnout jednou na jejich místě (Bauman, 2008).

Z širšího hlediska Baumanovy vize současné globalizované společnosti je vše v pohybu, až na ty, kteří zůstávají uvězněni v lokálních pastech a marně se snaží přesouvat na nová místa. Proces uvolňování hranic pohybu globálního kapitálu a přelétání elit paradoxně staví hranice nové, vystavené z existenciálního strachu lidí, jejichž životní podmínky zůstaly závislé na lokalitě, v níž žijí. Stát, který tradičně sliboval občanům ochranu před řadou běžných sociálních rizik, již pro tyto občany není důvěryhodný, protože v současné době žijí vystaveni dravým globalizačním silám, které stát není schopen zkrotit. Není možné radikálním způsobem utnout vleklé problémy, na jejichž kořeny lokální vlády nedosáhnou, zároveň se však ve svých politických kampaních snaží zuby nehty udržet zbytky moci. Bauman líčí historii vzniku a rozkladu sociálního státu v souvislosti s pocitem jistoty a bezpečí. Analyzuje přechod od státu společenské solidarity a bezpečnosti k státu, který zajišťuje pouze ochranu osobního bezpečí, neboť právě to je sféra, v níž ještě může svoji moc realizovat: „*Spektrum společenských ponížení, před kterými sociální stát přísahal chránit své občany, je nyní v rámci politické formule o „státu osobního bezpečí“ nahrazováno strašáky přebujelé pedofilie, sériových vrahů, dotěrných bezdomovců, zlodějů, stopařů, pobudů, teroristů, nebo ještě lépe všemi tyto strašáky v jednom, a to v postavě ilegálního přistěhovalce, proti němuž se nejnovější ztělesnění moderního státu zavazuje bránit své příslušníky*“ (Bauman, 2008, s. 23).

Viditelným důsledkem této politiky je tedy produkce strachu z „nepřítele společnosti“ – teroristy, cizince, narkomana, pedofila a podobných žvlů. Politika využívá management strachu a vytváří opatření, jimiž zvyšuje bezpečnost veřejného prostoru, což se samozřejmě promítá ve volebních kampaních jednotlivých politických stran a na názorných příkladech je neustále prodáváno v masmédiích. I Bauman přikládá velkou roli v posílení státu osobního bezpečí vlně strachu z terorismu, jež přišla po 11. září, avšak procesy, které tuto novou formu vytvořily, se vyskytovaly již předtím v podobě hrůzy z imigrantů, národnostních menšin, kriminality mládeže a podobně, a to obzvláště ve státech s minimalisticky pojatým sociálním státem (viz zmiňovaný příklad z USA) již od šedesátých let. Bauman v souvislosti s problematikou imigrantů používá metafory „lidském odpadu“ pro osoby, které jsou často násilně nuceny opustit svůj domov, avšak nikde jinde pro ně neexistuje místo (Bauman, 2008).

Současný svět je tedy v důsledku výše popsanych procesů prosycen nejistotou a tato moderní verze nejistoty se vyznačuje silným strachem z lidského zla a lidských zločinů, podezíravostí vůči ostatním lidem a jejich úmyslům, čiší z ní nedůvěra vůči stabilitě a spolehlivosti lidské

společnosti a v neposlední řadě čerpá z neschopnosti a/nebo neochoty lidské společnosti takto stabilním a spolehlivým učinit (Bauman, 1999, s. 59).

V rámci soudobého městského prostoru dochází k prostorové segregaci obyvatelstva, kdy se jednotlivé skupiny vůči sobě navzájem uzavírají. S tímto procesem se zároveň ztrácí komunikační kanály mezi skupinami, což segregační tendence výrazně prohlubuje a vzniká tak začarovaný kruh. Když jsou lidé uzavřeni „mezi svými“, ztrácí rychle schopnost komunikace s cizinci. Bauman (2008) pro tento proces používá termín mixofobie.

Město zásadně mění svůj charakter: namísto útočiště před vnějším nebezpečím se z něj stalo zřídlo nebezpečí vnitřního. Válka proti nejistotám, kterým je vystaveno osobní bezpečí obyvatel, se dnes vede uvnitř městských hradeb. Lidé se izolují od svého okolí, ale zároveň lpí na jeho zevrubném monitorování. Separace a udržování odstupů jsou nejčastější strategií dnešního městského boje: *„K tomu, aby vzdálenosti zůstaly nepřekonatelné, a tím se vyloučilo postupné riziko kontaminace regionální čistoty, slouží politika nulové tolerance a rovněž možnost vykázat bezdomovce z prostorů, kde jsou s to zajistit si živobytí, ale kde jsou zároveň dotěrně a rušivě na očích, a to do „mimoprostorů“, které jim neumožňují ani jedno, ani druhé“* (Bauman, 2008, s. 73). Jelikož bezdomovci, narkomani, povaleči, pobudové a jiní narušitelé se stali podle Baumana největší noční můrou soudobých městských elit, staví si tito lidé rezidenční komplexy, jež mají utvářet nový bezpečný svět, vzdálený rozpadajícímu se veřejnému prostoru města, v němž se rozmáhá výstavba odrazujících prostor se studenými lavičkami (tamtéž).

Realita současného města tedy vytváří jakési bitevní pole, na němž se střetají globální síly s lokálními významy a identitami, narážejí na sebe, přetlačují se a hledají uspokojivé, nebo alespoň snesitelné uspořádání (Bauman, 1999).

Vyjádření segregačních snah se v rámci kampaně nejvíce promítlo v návrhu dostat bezdomovce z centra města: *„Neznamená to, že bychom měli tyto lidi nenávidět a chtěli se jich za každou cenu zbavit. Mají-li se ale někde soustředit, dopřejme jim místo, kde nebudou obtěžovat či dokonce ohrožovat své bezprostřední okolí“* (Kritika bez nápadu nic neřeší, 2010, s. 18).

A takové místo je popsáno v dalším z čísel časopisu Pražský metropolitán (Není bezdomovec jako bezdomovec, 2010, s. 14) následovně: *„Místo v Malešicích je dostatečně daleko od centra a od takových aktivit, jako jsou školy, dětská hřiště, takže by mohlo být řešením, byť jen dočasným, právě pro takové lidi, kteří nemají chuť vrátit se k běžnému životu.“*

Vyjdeme-li tedy z Baumanových myšlenek, můžeme interpretovat velký politický zájem o bezdomovectví jako obrat k managementu osobního bezpečí, které je v rámci kampaně velmi silně zdůrazňováno. Dále můžeme pozorovat snahy o vyčištění veřejných prostranství od bezdomovců, a o jejich segregaci v rámci specializovaného centra na okraji Prahy, pozorujeme snahu o posílení bezpečnostních prvků v ulicích (kamerový systém), avšak všechny tyto snahy se setkávají s vlnou kritických reakcí ze strany médií, veřejnosti a konkurenčních politických stran, o čemž svědčí například mediální kauza „tábor pro bezdomovce“. Podoba obrazu bezdomovce je tak velmi proměnlivá a pohybuje se neustále na škále nebezpečný nepřítel-oběť.

3.2 Šílenec bez hlasu

„Já jsem jako lékař přesvědčen o tom, že bezdomovectví není jenom problémem sociální, to je problém medicínský, to jsou lidé nemocní, s těmi se musí pracovat úplně analogicky, jako se pracuje s narkomany.... Tam samozřejmě ta část, která vznikla sociálně, vyžaduje sociální řešení, to máte pravdu. Ale ona většina jich na to sociální řešení nepřistupuje prostě proto, že jsou to lidé, kteří mají v hlavě jinou filozofii. Oni jsou vlastně svým způsobem nemocní a to je věc na dlouhé řešení.“ (Top 09b, 2010).

„Mezi bezdomovci jsou i duševně nemocní lidé, kteří se nedokáží kvůli své chorobě přizpůsobit podmínkám“ (Není bezdomovec jako bezdomovec, 2010, s.14).

Obraz bezdomovce-šilence by klidně mohl být zahrnut do kategorie vylíčené v předchozí kapitole, neboť šílenství, zvláště pak představy o agresivním šilenci, vzbuzuje přirozeně strach o osobní bezpečí. Obrazy bezdomovectví načrtnuté v této práci jsou pouhými uměle vytvořenými kategoriemi bez pevných hranic a tudíž nelze říci, že určitá skupina bezdomovců je politiky viděna jako „tuláci“, jiní jako „šilenci“ a poslední jako „oběti“. Jsou to spíše různé modalities konstruktů bezdomovce, který vystupuje jako jedna z hlavních postav předvolební kampaně.

Obraz bezdomovectví jakožto šílenství není ve sledované politické kampani tak často zastoupen a natolik explicitně vyjádřen, jako obraz tuláka. Avšak medikalizace bezdomovectví, fenomén, jehož podstatu příkladně vystihuje výše zmíněný výrok pocházející z úst lékaře, vytváří zcela specifický (specificky jednostranný) pohled na populaci bezdomovců, jejichž situace je v postatě nahlížena jako symptom nemoci, kterou je třeba léčit: *„Během tohoto století se rozmohl názor, že lidé bez domova potřebují „léčení“ nebo „reformování“, jako by trpěli nějakým druhem nemoci“*⁷ (Ravenhill,2008, str. 36).

Samozřejmě že statistiky budou tvrdit, že mezi lidmi bez domova se vyskytuje určité množství osob, kterým lze přisoudit psychiatrickou diagnózu, avšak odhady počtu těchto osob se budou různit.

Podle zjištění studie *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie* má psychické problémy poměrně vysoké procento zkoumaných jedinců – respondenti výzkumu (poskytovatelé sociálních služeb) uvedli tuto skutečnost u 65 klientů ubytovaných v azylových domech, což je

⁷ *„Throughout this century there has been an increasing view that homeless people need „treating“ or „reforming“, as though they were suffering from some kind of medical disease.“*

41% . Tuto odpověď se výzkumníci pokusili upřesnit dalšími dotazy. Zjistili, že značný počet bezdomovců má za sebou léčbu na psychiatrii, a to ambulantní, hospitalizaci nebo obojí. V téže kapitole se dozvídáme, že reprezentativní studie, jež jsou v jejím textu hojně citovány, ukazují poměrně shodné výsledky: u 70-75% osob bez domova se údajně nacházejí symptomy minimálně jedné psychiatrické diagnózy (Štěchová, 2008).

Avšak Ravenhill (2008) podotýká k těmto výzkumům, že jakmile už je jednou nastoleno určité téma, v tomto případě duševní choroba a bezdomovectví, všechny organizace v síti homeless industry se ho chytly a snaží se vyprodukovat svůj vlastní průzkum: „...*v průběhu konstantního výzkumu bezdomovectví trvajících právě přes sto let nikdo nerefletoval způsob, jakým je vnímáno... Předpoklady tak byly absorbovány do kolektivního vědomí homeless industry*“⁸ (tamtéž, s.17).

Navíc závěry studie „Bezdomovectví z pohledu kriminologie“ nezohledňují, zda je případná duševní porucha příčinou či spíše důsledkem života v extrémních podmínkách a zda je skutečnou chorobou nebo spíše adaptací, která by mohla při změně podmínek odeznít. Tak je vytvářen obraz bezdomovectví jakožto šílenství.

V úvodu zmíněný příspěvek lékaře-politika přisuzuje medicínskou podstatu samotnému smýšlení bezdomovců: „ ...*jsou to lidé, kteří mají v hlavě jinou filozofii. Oni jsou vlastně svým způsobem nemocní...* “. A tato „jiná filozofie“ se stává medicínským problémem a tudíž předmětem léčby. Na fenomén medikalizace bezdomovectví upozorňovala již zmiňovaná studie z USA, není to tedy nikterak nový a bezprecedentní jev. Tato studie podala možné kauzální vysvětlení procesu medikalizace: země se v 70. a 80. letech zmítá ve víru sociálních problémů nastartovaných ekonomickými propady, což způsobuje růst chudoby, tento fakt tlačí na politiky, kteří si se stávající situací nemohou poradit, proto se snaží odpoutat pozornost voličů od ekonomických faktorů bezdomovectví a přičíst tento jev na vrub duševním poruchám či vadám charakteru bezdomovců (Mathieu, 1993).

Avšak v případě USA, kde proběhla masivní a ne příliš dobře řízená vlna deinstitucionalizace služeb pro osoby s duševním onemocněním, se skutečně masa bývalých klientů psychiatrických zařízení ocitla na ulici. Velké ústavy se rušily dříve, než byla vybudována kvalitní a široká síť komunitní péče. Pro mnohé propuštěné pacienty byla nově nabytá svoboda velkým přínosem,

⁸ „...*during the course of just over 100 years of constant research into homelessness, there has been no fundamental questioning of the way in which the problem is perceived...Assumptions have been absorbed into collective consciousness of the homeless industry.*“

avšak pro jiné, kteří nenalezli místo v komunitní péči, přinesla deinstitucionalizace mnoho potíží, jejichž výsledkem jsou duševně nemocní lidé na ulici (Lamb et al, 1992).

Nejde tedy v případě studie Mathieu, která při popisu funkce politické moci vykazuje určité paralely s Baumanovou tvorbou „státu osobního bezpečí“ (i když v jeho případě jde o výrazně více propracovanou koncepci), jen o intelektuální fikci, která nereflektuje reálný a očividný základ situace? S největší pravděpodobností se na ulici ocitli i lidé, kteří nevykazovali symptomy biologické dysfunkce nervového systému, avšak přesto byli označováni za „blázny“. Snažit se dobrat pravdy z biologického hlediska by bylo nesmyslné, protože „nezdravost“ či „zdravotní nezpůsobilost“ není jen biologickou otázkou, je i otázkou oné „jiné filozofie v hlavě“.

Z výše uvedeného popisu situace v USA můžeme vypreparovat následující jevy:

1. Normalizace ve smyslu snahy o začlenění osob s duševním onemocněním do komunity, tedy pokus o to umožnit jim „normální život“, přičemž tento proces zkrachoval a dovedl některé duševně nemocné na ulici.
2. Medikalizace bezdomovectví ve smyslu označování všech nebo většiny osob na ulici za duševně nemocné a následné snahy o jejich opětovnou normalizaci.

Při snaze teoreticky uchopit tyto procesy tvorby kategorií zdraví, duševní nemoc, normalita, je nasnadě uchýlit se k Foucaultovu dílu, které autoři výše zmiňovaných studií (Mathieu 1993, Doherty et al, 2008) používají jako své teoretické východisko. Zároveň i využívají Foucaultovu terminologii a aplikují poznatky při terénním výzkumu. V úvodu k Dějinám šílenství Foucault popisuje vztah moderního člověka k šilenci: *„Moderní člověk v pokojném a jasném světě mentální choroby s šilencem už nekomunikuje; na jedné straně je člověk rozumu, který k šílenství posílá lékaře a připouští jen vztah skrze abstraktní univerzálnost nemoci; a na druhé straně člověk šílený, komunikující s druhým pouze prostřednictvím stejně abstraktního rozumu, který znamená řád, fyzický a mravní útisk, anonymní tlak skupiny, požadavek konformity. Společná řeč neexistuje, nebo spíš už neexistuje; dialog skončil s 18. stoletím, na jehož sklonku se šílenství ustanovilo jako duševní nemoc“* (Foucault, 1994, s. 8).

Diskurz ustanovující šílenství v 18. století je podle Foucaulta technologií disciplinární moci, přičemž tato moderní disciplinární moc pracuje s lidským tělem a jejím prostředkem je normalizace onoho těla: činí ho poslušným, aby mohlo být podrobováno, využíváno a měněno. Disciplinární moc není substantivního charakteru, je to cosi, co vzniká až v konkrétním procesu

tvorby. Zvláštní kategorie, kterou Foucault používá, biomoc, je pak moderní mocenskou formou, která spíše klade důraz na život než aby se ujímala smrti, čímž je míněno že namísto ukládání trestů smrti za porušování norem se stará o stav populace jedinců a její reprodukci. V podstatě začleňuje život do oblasti politiky a vládnutí, které pak reguluje zdraví na různých úrovních (prostřednictvím školy, policie atd.). První součástí biomoci je anatomo-politika uplatňující na lidském těle klinický anatomický pohled a snažící se jej skrze něj disciplinovat: tělo je testováno a podrobně zkoumáno, v procesu klinické studie je zároveň jejím předmětem i konstrukcí. Naproti tomu v biopolitice nejde o osamocené individuum, ale o zdraví celé populace. Pro její regulaci je třeba mít co nepřesnější přehled o jejím složení, je tedy potřeba ji rozčlenit do diagnostických kategorií. Technickým prostředkem biomoci je jistota (nebo analogicky Baumanova politika osobního bezpečí)⁹, respektive aparát jistoty, který na jednu stranu společnost chrání, podrobuje jí však zároveň kontrole a poslušnosti (Foucault, 2005; Parusniková, 2000).

„Dnešní západní společnost je posedlá zdravím. Péče o zdraví, optimalizace potenciálu zdraví každého jedince a prevence nemocí jsou základními tématy naší existence. Kritéria zdraví se přitom neustále zjemňují, zpřísňují a rozšiřují“ (Parusniková, 2000, s.131).

Světová zdravotnické organizace definuje zdraví nejen jako absenci nemoci, je to stav kompletní fyzické, sociální a duševní pohody (WHO International, 2011). Z této holistické perspektivy může být opravdu zdravým málokterý jedinec. Nezdravými se stávají i sociálně-patologické jevy, jak naznačuje sám původ slova patologie. Jak již bylo řečeno, samotné téma duševního onemocnění v souvislosti s bezdomovectvím se ve sledované kampani přímo explicitně nevyskytuje, avšak výroky mnohých straníků jsou přehlaceny původně medicínskými pojmy: **„Faktory této terminální sociální situace mohou být ztráta zaměstnání, bydlení či dluhy. Dalšími příčinami jsou domácí násilí, alkoholismus, toxikomanie, či jiná duševní choroba nebo porucha chování“** (Berdychová, 2010). Sociální situace bezdomovců je „terminální“, domácí násilí, alkoholismus a toxikománie jsou postaveny před „jiné duševní poruchy“.

Zdraví se podle Parusnikové (2000) stává „morální povinností civilizovaného jedince“ a jeho absence je často pocíťována jako cosi ostudného.

To platí zejména pro oblast zdraví duševního, šílenství je antitezí duševní pohody, bezdomovectví je antitezí pohody sociální.

⁹ Pozn.autora

Od reprezentací bezdomovce-šilence vytvořených v rámci politické kampaně vede cesta k normalizaci reálně žijících bezdomovců, i když nemůžeme přesně určit, jaký má tato cesta směr a co je kauzální příčinou čeho. Etnografický výzkum Vincenta Lyon-Calla (2000) prováděný v krizovém útulku pro bezdomovce v Massachusetts se zaměřil na efekt tvorby klienta-subjektu v rámci běžné ošetrovatelské praxe uvnitř tohoto zařízení. Výzkum odkrývá princip medikalizovaného diskursu deviace, jež vytváří rámec myšlení pracovníků i samotných klientů zařízení. Pomáhající praktiky jsou zaměřeny na diagnostiku a následnou terapii odchylky klienta od normy. Tato dominantní diskursivní praktika dle autora produkuje bezdomovce, který spatřuje příčinu svého bezdomovectví pouze ve svém já. Pomoc se následně soustřeďuje na přestavbu a sebeřízení vlastní osoby jakožto patologického subjektu. Autor výzkumu cituje výrok aktivisty-bezdomovce, který si uvědomuje situaci svých souputníků a nemůže uvěřit jak mohou být tak hloupi, že se nebrání útlaku od pracovníků útulků.¹⁰ Avšak právě uvědomění si procesu normalizace ve skutečnosti klientům útulků chybí.

„Zařízení pro nepřizpůsobivé občany“ navrhované Akčním plánem řešení problematiky bezdomovectví 2010-2013 bylo koncipováno následovně: **„Při zřizování centra se vychází z moderních poznatků a zkušeností, jak byly prezentovány na mezinárodní konferenci, kde byly prezentovány teze o nepřizpůsobivých občanech, kteří se dají přirovnat k osobám, které mají nějaké akutní poranění a potřebují první pomoc“** (Portál hlavního města Prahy, 2010).

Z akčního plánu můžeme vyčíst i chystaný postup nakládání s jedinci zachycenými Centrem integrované pomoci bezdomovců: **„A) v případě, že bude u klienta zjištěn vysoký stupeň opilsti (sic) bude odvezena (sic) do příslušné záchytné stanice; B) v případě, že bude u klienta zjištěno podezření na psychiatrické onemocnění, bude odvezen do psychiatrické léčebny; následná péče pak bude zajištěna v domovech se zvláštním režimem; C) v případě, že bude u klienta zjištěno závažné zdravotní onemocnění, nebo podezření na infekční onemocnění, bude převezen do příslušného zdravotnického zařízení...“** (tamtéž).

Tento nerealizovaný plán tedy počítal s vytvořením integrované sítě normalizačních zařízení, kam by byli jednotliví bezdomovci roztrídováni dle předem připravených kritérií, aby prošli disciplinací k opětovnému dosažení zdraví, či byli napořád internováni.

¹⁰“Sometimes I just can't believe how stupid people here are. They know they're being oppressed, but they won't say anything about it." Raymond, a homeless African American man in his late forties, spoke those words to me one evening in 1996 as we sat in the living room of an emergency homeless shelter in Northampton, Massachusetts“ (Lyon-Collo, 2000, s. 328.)

3.3 Novodobý nomád

„Potíž u Armády spásy je v těch, kteří tam jen docházejí. To jsou lidé, kteří se dobrovolně rozhodli žít na ulici a vyhovuje jim to, v tom je zásadní rozdíl od osazenstva centra...A faktem je, že jsem viděl, jak si přijede bezdomovec pro polévku a zase odjede taxíkem do centra žebrot“ (Není bezdomovec jako bezdomovec, 2010, s.14).

„I mezi bezdomovci zůstává nemalé procento těch, kteří současnou pomoc odmítají a veškeré snahy o integraci do společnosti ignorují. Právě tato skupina bezdomovců pak na druhou stranu obtěžuje svým životním stylem a jeho praktickými dopady na většinovou společnost“ (Kritika bez nápadu nic neřeší, 2010, s.18).

Ve výše citovaných příspěvcích je bezdomovectví spojováno s pojmy jako „dobrovolnost“ a „životní styl“. Tyto příspěvky vykreslují obraz bezdomovce jakožto člověka, který si život na ulici volí jako svůj způsob obývání světa, což se stává obtěžujícím pro majoritní společnost. V jazyku politické kampaně v souvislosti s tímto obrazem bezdomovce se často používají slovesa vyjadřující vůli: „chce a nechce“: „... **a mezi bezdomovce patří i ti, co prostě nechtějí pracovat a vybrali si žebrání jako způsob obživy**“ (Není bezdomovec jako bezdomovec, 2010, s. 15), přičemž je zdůrazněn fakt vyhýbání se integraci do společnosti a získání slušné obživy: „**Když se mluví o práci, utíkají**“ (tamtéž).

Veškeré z těchto výroků konstatují fakt existence této integračním snahám rezistentní skupiny, avšak bez udání zdrojů informací o ní. Nedozvíme se tedy, jak je daná skupina velká, jak je početně zastoupená.... výroky konec konců tvoří obraz bezdomovce, nejde o deskripci živoucích individuů. Ve sledovaném diskurzu tedy existují bezdomovci, kteří se „dobrovolně rozhodli žít na ulici a vyhovuje jim to“. Tuto kategorii (a předpokládejme, že není pouze fiktivním obrazem, neboť variabilita lidských typů na ulici je značná) nazývá britská studie „The Culture of Homelessness“ *Homeless in heart*. Dle této terénní studie se v každém denním centru vyskytuje alespoň jeden „bezdomovec srdcem a duší“. Jsou to lidé často mající vlastní ubytování, kde se však cítí osamoceni. Prostředí bezdomovecké komunity nabízí takovým jedincům možnost zapojení se do sociální skupiny a případné nalezení přátel, ale i možnost ekonomického přilepšení v podobě rozdávaného jídla a oblečení. Mají tendenci oblékat se a chovat se jako praví lidé z ulice (rough sleepers, dle anglické terminologie), občasně i se svými přáteli na ulici opravdu spí. Funguje zde tedy princip opačné enkulturace: jedinci se snaží stát plnoprávními

členy bezdomovecké komunity, nacházejí zde to, co jim většinová společnost nemůže nebo nechce poskytnout. Ostatně studie podotýká, že procesy socializace, enkulturace, integrace a normalizace, které jsou spjaté se začleněním člověka do určité společnosti, neprobíhají pouze směrem z bezdomovecké komunity do většinové společnosti, ale také naopak.

„I mezi bezdomovci zůstává nemalé procento těch, kteří současnou pomoc odmítají a veškeré snahy o integraci do společnosti ignorují“: tito lidé už ve skutečnosti nejspíše integrováni jsou do vlastní bezdomovecké skupiny. S jejich neochotou vzdát se svých návyků si mají poradit opatření navrhovaná akčním plánem - „Centra pro nepřizpůsobivé občany“, kam by byli tito lidé svázeni, kde by jim byla poskytována sociální péče a kde by byli střeženi bezpečnostní agenturou (Portál hlavního města Prahy, 2010). Jinou alternativou nabízenou voličům v kampani byly takzvané „Hlídky Věcí veřejných“, personálně zajišťované také bezpečnostní agenturou. Neintegrující se skupiny bezdomovců nejsou podle vyjádření v Akčním plánu údajně přijímány do běžných sociálních služeb, protože ti jsou ochotny pracovat jen s dobře přizpůsobenými bezdomovci: **„Pomoci od státních i nestátních organizací – včetně charit, jež se právě pomocí sociálně slabým lidem zabývají – se dočká jen v případě, že bude střízlivý, bude dobře oblečen a bude mluvit jako kniha“** (Portál hlavního města Prahy, 2010). Z tohoto důvodu vzniká pak potřeba zvláštních opatření.

Pro samotné vysvětlení příčin neúspěchu k resocializaci a integraci do většinové společnosti existují v rámci sledovaného diskurzu různé teorie. Podle jedné z nich bezdomovcům zavírá dveře do společnosti jejich rezignace a neschopnost vybědnout z vlastní situace: **„Jsme si vědomi toho, že část této sociální skupiny již na svůj osud rezignovala a nemá sílu se do resocializačních programů efektivně zapojit“** (Berdychová, 2010). Jiná teorie vidí příčiny neúspěchu resocializace v tom, že vybrané skupině bezdomovců jejich životní styl vyhovuje: **„Potíž u Armády spásy je v těch, kteří tam jen docházejí. To jsou lidé, kteří se dobrovolně rozhodli žít na ulici a vyhovuje jim to, v tom je zásadní rozdíl od osazenstva centra“** (Není bezdomovec jako bezdomovec, 2010, s.14).¹¹ Zatímco v prvním případě dle mínění autora výroku lidé žijící na ulici na lepší zítřky rezignovali a nemají vůli k návratu, v druhém případě se v pouličním životě vlastně vyžívají.

V obou případech je však zdůrazňovaná nutnost represe, a to často jako poslední alternativa pro nevyhnutelné případy: **„Víme, že se jedná o dlouhodobý projekt, ale myslíme si, že represe je na místě až v opravdu nevyhnutelných a ojedinělých případech, protože problém v důsledku nejen**

¹¹ Tento příspěvek naráží na typy služeb Armády Spásy, které jsou nízkoprahové a od klientů nátlakem nevyžadují vykazování výsledků snah o resocializaci.

neřeší, ale vyostřuje. Tam, kde k represí budeme muset přistoupit, to však uděláme důsledně a rozhodně“ (Top 09a, 2010).

Jak ukazuje výše zmíněná britská studie (Ravenhill, 2009), člověk, který volí bezdomovectví jako svůj životní styl není úplnou fikcí, i když obrazy „tuláka z přesvědčení“ se od jeho reálného životního směřování mohou výrazně lišit. Na roli, kterou v moderním městském prostředí hraje postava bezdomovce či vandráka upozorňovali již sociologové chicagské školy. V unikátní studii „The Hobo“ (Anderson, 1923) z pera sociologa, který sám prošel tuláckou kulturní zkušeností ve svém mládí, je velmi detailně popisován životní styl, kultura a sociální organizace „the hobo“, vandráka, který byl typickou postavou Spojený Států v devatenáctém a v první polovině dvacátého století a sám autor studie napsané ve 20. letech konstatuje o několik desetiletí později, že bezdomovectví v USA stále existuje, avšak tento specifický typ vymizel. „The Hobo“ byl námezdní dělník stále na cestě, a k této věčné cestě ho vedly různé důvody .Některý byl puzen právě touhou po tuláctví: *„Toulavost je touhou po nových zkušenostech, je to tužba vidět nová místa, cítit vzrušení z nových pocitů, potkávat nové situace, a znát svobodu a rozjařilost bytí cizincem*“ (Anderson, 1923, s. 82) .¹²

Dobrovolný tulák, který touží po nových místech, lidech a zážitcích je v jistém smyslu antitezí Baumanova postmoderního tuláka, který se dává do pohybu prostě proto, že musí. Ten, který se chce dobrovolně pohybovat, je pouze turista. Tuláckova cesta je naproti tomu často nedobrovolná a její zákruty určuje někdo jiný. Postmoderním tulákem se tedy člověk stává z vnějších tlaků, zatímco dobrovolný tulák, tak jak ho vykreslil Maffesoli (2002), je ke své cestě puzen niternými touhami.

Co má dobrovolný tulák s Baumanovým tulákem i turistou společného, je konzumace požitků. V Baumanově pohledu, jak již bylo zmíněno výše¹³, je tulák defektním konzumentem, který nemá dostatek prostředků k realizaci plné konzumace. To Maffesoliho novodobý nomád, neřeší, jeho touha po konzumaci nových prožitků je znakem *„návratu dionýských hodnot*“ (Maffesoli, 2002, str. 19).

Postmoderní nomádství se bouří proti společenské normalizaci, a proti snaze moderní státní moci náležitě usměrňovat a kontrolovat život celé společnosti, tedy i populace bezdomovců, o níž se Maffesoli výslovně zmiňuje. Ideálem moderního panoptika moci je podle autora absolutní

¹² „Wanderlust is a longing for new experience. It is a yearning to see new places, to feel the thrill of new sensations, to encounter new situations, and to know the freedom and the exhilaration of being a stranger.“

¹³ s. 24-28

nehybnost. Charakteristickým rysem politiky je proto zákonitě nedůvěra ve vše, co je bloudivé a uniká státnímu dohledu. Racionalistická agrese se snaží vše vědět, vše osvětlovat a prostřednictvím tohoto vědění všechno ovládat. Pokud je dle tohoto principu každému člověku přiděleno přesně stanovené místo ve společnosti, nemůže se nikam hnout a tudíž se nemůže stát nic nepředvídatelného a riskantního. Potud se autorova představa o principech fungování státní moci v základních bodech shoduje s představou Foucaultovou. Avšak „*tento mechanismus se zadřel*“ (tamtéž, str. 30), a proto znovu nastupuje cirkulace, která je neuspořádaná a zároveň nezastavitelná. Bloudění je vklíněno do naší každodenní existence v cestách, které třeba i jen virtuálně vykonáme. „*Postmoderní člověk je blouděním prodchnut skrz naskrz*“ (tamtéž, 2000, str. 34).

Moderní doba kladla přílišný důraz na tvorbu individuálního teritoria ve snaze překonat různost teritorií komunitárních a z tohoto důvodu odsuzovala tuláka, který tento princip tvorby narušuje. Tuláka, devianta či cizince bylo záhodno nejdříve zavřít do některé z institucí k tomu určených, aby došlo ke zkrocení jeho dobrodružného charakteru, a následně mu přidělit trvalé místo pobytu. (Řečeno moderní terminologií sociální práce, resocializovat ho.)¹⁴ Avšak charakter současného města se zásadně změnil – tato betonová džungle, jak město sám Maffesoli nazývá, dává svým uspořádáním podnět k nomádství tuláků, různých subkulturních skupin, konzumentů i pracujících v jejich každodenním shonu.

Na rozdíl od Baumana Maffesoli podotýká, že už možná není na místě „*stavět proti sobě bloudění elitářské, bloudění příslušníků „jet-set“, a bloudění chudiny, přistěhovalců shánějících práci či hledajících svobodu.*“ (tamtéž, str.69) Jedni i druzí se podílejí na témže nomádství, k němuž z části patří i existenciální ubohost bohatých a materiální ubohost chudých, hlavním spojovacím bodem je však naprosté zpřítomnění života (tamtéž).

Podle Petruska (2006) teorie neotribalismu vytvořená Maffesolim nadsazuje: Postmoderní svět není světem nomádů, ale organizovaného turismu. Jako svůj životní styl volí neotribalismus jen malá část společnosti.

Kolik pražských bezdomovců se vejde do této nevelké části populace, která žije dle pravidel „societárního pluralismu“, vrací se k dionýské kultuře a staví se proti represi státní moci, která se dá v Maffesoliho teoretické perspektivě interpretovat jako snaha o udržení moderního statického pořádku? Stejně jako v ostatních případech je to těžké určit, protože málokterý reálný

¹⁴ Pozn. autora

bezdomovec bude roven svému obrazu. Například „homeless in heart“ líčený v britské studii svým charakterem novodobého nomáda příliš nepřipomíná. Připomínají ho spíše pražští squateři a různé názorové a/nebo umělecké skupiny sympatizující s tímto životním stylem, například skupina kulturní kolektiv s iniciativou „Daruj život mrtvým domům“, která se prezentuje následovně: *„Jsme lidé, kterým není lhostejné, jak je nakládáno s prostorem a prostředím, v němž žijí. Snažíme se oživit prostor uvnitř i vně nás, obohatit, zaujmout, oslovit, sdělit. Snažíme se přetvářet naše okolí na lepší místo k žití“* (kulturní kolektiv, 2011). Představy o využití městského prostoru u podobných iniciativ však tvoří velmi ostrý protiklad k představám politické reprezentace, která se brání bujení „novodobého nomádství“. Obraz tvořený politickým diskurzem není ani zdaleka tak vznešený, jako obraz novodobého nomáda v podání Maffesoliho – ti, kteří si volí žebrání a život na ulici jako životní styl i ti, kteří žijí ve vlastním alternativním společenství a vyvíjejí různé iniciativy, spadají do stejné kategorie toulavých povalečů, kteří by měli zmizet z veřejného prostoru.

3.4 Oběť svého prostředí

„I bezdomovec je individuální lidskou bytostí, kterou na sociální dno dovedly nejrůznější důvody“ (Berdychová, 2010).

„... protože i bezdomovec je člověk a má naprosto stejná práva, respektování své osobnosti, přestože nám smrdí, přestože nám překáží. Není možné se na to dívat jinak, není, ani medicínsky, ani lidsky“ (Top 09b, 2010).

Poslední obraz tvoří způsobem své prezentace protipól obrazů předchozích. Na rozdíl od ostatních, které nastiňují pouze hrubý obrys postavy tuláka, šílence či novodobého nomáda, se tento způsob zobrazování snaží často o detailní typizovanou deskripci osoby bez domova, a co je podstatné, svým charakterem je typický spíše pro diskurz neziskových organizací. V rámci politických diskuzí a analyzovaných materiálů je tento obraz místy požíván jako určitý „akt smíření a nové korektnosti“, když protěžování obrazu nebezpečného vyvrhele zajde příliš daleko: viz například smířlivé hlasy politiků po aféře s billboardy nesoucími na sobě heslo „Pryč s narkomany, bezdomovci a hernami“ (ČSSD) a nebo smířlivá reakce na protesty proti „táboru pro bezdomovce.“ *„Já s tímto plánem nesouhlasím právě z toho důvodu těch sběrných táborů.*

Myslím si, že s těmito lidmi je třeba pracovat tak, aby se začlenili do společnosti a ne je odklízet někam na okraj města“ (Top 09b, 2010).

Na odkrývání „lidské tváře bezdomovce“ v sociálně-politickém diskurzu se dá pohlížet z různých úhlů: nejjednodušší interpretací je nařknutí politiků z populismu. Ve prospěch své politické strany negují necitlivé názory ostatních politických stran a snaží se nahradit jejich redukcionistický přístup vlastním lepším řešením: *„Na řešení problémů spojených s bezdomovci pracuje HMP pod vedením radního Janečka údajně 3 roky. Konečná podoba návrhu, jež má být schválen ještě v tomto volebním období, však šokovala jak odborníky a veřejnost, tak dokonce i starosty MČ, kterých se tento návrh přímo dotýká. Cílem je přestěhovat bezdomovce přímo k odpadkům a zajistit jim tam zdravotnický, hygienický a snad i sociální servis“* (Berdychová, 2010). *„Formou této předvolební prezentace se místní organizace ČSSD dopustila značného zjednodušení poměrně složité problematiky“*, tvrdí o vizuální kampani „Pryč s bezdomovci“ zástupkyně konkurenční politické strany (Pařízková, 2010). Reakce na návrhy konkurentů se tváří, že chtějí hledat východiska, která budou vycházet vstříc skutečným potřebám skutečných bezdomovců a občanů. Oprávněnost takových ambicí před voliči se pak nejlépe prokazuje poukazem na vlastní expertství: *„Zastupitelka MČ Praha 1, členka Věcí veřejných a odbornice na sociálně-patologické jevy Jana Pařízková podotýká: „Každý z nás se může stát bezdomovcem, tím spíše v dnešní nejisté době“* (Pařízková, 2010).

Avšak přístupem „jsme vzdělaní odborníci s praxí a tudíž potřebám lidí bez domova rozumíme lépe než kdokoli jiný (a mnohdy lépe než oni sami)“ se obloukem dostáváme zpět k normalizaci vedené expertem, který stanoví diagnózu a předepíše plán léčení. Voličům je přednášen expertský návod na řešení situace prostoupený odbornou terminologií: *„V případě, že jedinec sklony k sociálně patologickému jednání projeví, přichází fáze intervence. Tu charakterizuje terénní sociální práce a společná práce subjektů, které mohou danému jedinci poskytnout psychologickou podporu či umožnit získat informace o možnostech řešení daného problému“* (Pařízková, 2010).

Politici na sebe berou tíhu řešení problematiky bezdomovectví, protože sociální služby, jak již bylo zmiňováno, každému adekvátní pomoc neposkytují: *„Pomoci od státních i nestátních organizací – včetně charit, jež se právě pomocí sociálně slabým lidem zabývají – se dočká jen v případě, že bude střízlivý, bude dobře oblečen a bude mluvit jako kniha.“* (Portál hlavního města Prahy, 2010), čemuž se Hradecký v České televizi brání tím, že zařízení nepřijímají všechny bezdomovce z kapacitních důvodů, po Praze není dostatek ubytovacích zařízení.

V České republice je zatím síť organizací, jejichž posláním je pomáhat osobám bez přístřeší, poměrně děravá. I v hlavním městě je kapacita služeb nevelká a představy organizací o řešení problematiky bezdomovectví v součinnosti s městskými zastupiteli velmi rozporuplné (jak ilustruje například televizní debata Ilji Hradeckého a Jiřího Janečka) (Česká televize, 2010).

Zajímavé je srovnání se situací na poli „homeless industry“ ve Velké Británii, kterou analyzuje Ravenhill (2008): některé charitativní organizace ve Velké Británii velmi přísně kontrolují obsah reportáží a fotografií používaných k vykreslení obrazu bezdomovce v souladu se svým vlastním étosem. Tyto organizace jsou finančně závislé na státních a soukromých zdrojích. Mají však navíc schopnost a prostředky pro manipulaci s porozuměním a pochopením pro otázky bezdomovectví. Mezi stereotypy, které takové organizace v Británii vytvářely a vytvářejí patří:

Respektu hodná osoba bez přístřeší (The „Respectable“ Homeless Person): Tento obraz zdůrazňuje ty faktory bezdomovectví, které by mohly být hodny respektu nezasvěcené širší veřejnosti. Příčiny bezdomovectví se mění v tomto pojetí v jeho následky: například tolik rozšířený alkoholismus není vnímán jako důvod, proč se člověk dostal na ulici, ale jako následek jeho pobytu v krutém a nehostinném prostředí bez nadějí na zlepšení situace. Jsou zdůrazňovány efekty rodinného prostředí, které bylo neláskyplné. Je vytvářen obraz lidí, kteří potřebují pomoc k návratu do běžného života, nikoli represí.

„The „respectable“ homeless woman“, osoba bez přístřeší ženského pohlaví, pak nemůže být závislá na drogách a alkoholu, nemůže být prostitutka a zneužívat své děti z vlastní vůle, to vše je zobrazeno, pokud už je to zobrazeno, jako důsledek její křehkosti a zranitelnosti, nedostatku sebevědomí a sebehodnocení. Mladé ženy jsou zobrazovány jako ty, které unikly z nesnesitelných a život ohrožujících podmínek ve svojí rodině na ulici. Starší ženy zas podlehly depresi z destruktivních rodinných vztahů, a tak opustily vlastní domov. Podobný je i obraz respektu hodného muže-bezdomovce, který kopíruje obecně stereotypy mužství: je to silný bojovník s osudem, který se přes všechno strádání stále nevzdává a snaží se poprat se svojí situací jak jen to jde. Osud ho však místy nutí k použití nevybíravých prostředků (Ravenhill, 2008).

Této analýze se podobají případové studie uveřejněné v jedné z našich nemnohých knih o bezdomovectví: *„I v následujícím příběhu hraje hlavní roli mladý muž, měl-li však ten Martinův šťastný konec, nelze bohužel totéž říci o Adamově osudu. Svě biologické rodiče nezná, žije na ulici a je zcela bez prostředků. Znovu a znovu se nechává zneužívat, vydírat a okrádat od své sestry a jejího přítele. Když ho poprvé vyhodili z domu a současně přišel o zaměstnání, ocitl se*

v domě na půl cesty... Adam je introvertní, submisivní, nerozhodný, pomalý, na první pohled dezorientovaný. Je však obětavý a dobrosrdečný“(Průdková, Novotný, 2008, s. 78 - 80).

„Martin je ambiciózní mladý muž orientovaný na výkon, věří, že v životě něco dokáže, je hrdý, prchlivý, snadno se nechá vyprovokovat. Má-li vytyčený cíl, je vytrvalý, je-li však nucen dělat něco co ho nebaví, je laxní“ (tamtéž, s. 76).

Od sedmnáctých let v Británii a jiných západních zemích kulminuje nárůst počtu osob bez přístřeší a následně krize péče o ně. Některé lokální vlády reagují na tuto situaci kriminalizací bezdomovectví, jiné se snaží zajistit přísun kontinuální péče, a zdůrazňují spíše traumatizujících a psychiatrické faktory vzniku bezdomovectví, než aby ho prezentovaly jako důsledek individuální volby. Tento přístup na jednu stranu vedl k rozšíření služeb péče o bezdomovce, na druhou stranu však redukoval příčiny bezdomovectví na duševní onemocnění, což vedlo k zanedbávání prevence a odvádělo pozornost od strukturálních příčin problému.

Tento trend může úzce souviset s procesem financování homeless industry: když je člověk duševně nemocný vlivem traumat z dětství, vzbuzuje soucit a jeho obraz lépe přiláká investory. Neziskové organizace často vytvářejí za tímto účelem (a možná i za účelem vlastního sebeklamu) prototypy „respektu hodného bezdomovce“ (Ravenhill, 2008).

Tato britská vsuvka byla použita pouze pro ilustraci toho, jakým směrem se může politika řešení bezdomovectví jak ve státní, tak v neziskové sféře vyvíjet. V rámci analyzované politické kampaně humanizující přístup k bezdomovectví tvořil jen malou část obsahu sledovaných příspěvků a do detailnějšího popisu charakteristik bezdomovce se nikdo příliš nepouštěl. Obraz bezdomovce jakožto oběti se vyskytoval v analyzovaných textech téměř vždy jako reakce na příliš nekompromisní vyjádření a kontroverzní navrhovaná opatření.

4 Vyvrhel v městském prostoru

Prostor je pojem, který se jako červená nit táhne napříč diskurzem v jehož rámci vznikají jednotlivé analyzované reprezentace (či spíše modalities téže reprezentace) vyvrhele moderního města- bezdomovce.

Politická kampaň vyzývala k „humanizaci městských prostor“, „vyčištění centra“, poukazovala na „odstrašující pohled turistů na bezdomovce z hlavního nádraží“, na „bezpečnost v MHD a ve veřejných prostorech obecně“, navrhovala „hlídkování v ulicích“ nebo „přemístění bezdomovců do speciálního centra.“ A nebo prostě a jednoznačně použila úderné heslo „pryč s bezdomovci“. Zásadní role prostorové dimenze se výrazně rýsuje jak v rámci případových studií z evropských a amerických metropolí, tak i v díle Baumana, Foucaulta a Maffesoliho.

V Baumanově vizi postmoderního světa jsou ze všech možných skupin, které mohou mluvit do fungování společnosti, opravdu vyvázáni z prostoru pouze ti, kteří investují kapitál, tedy globální elita. Oproti těmto „globálům“ je většina společnosti, Bauman jí nazývá „lokálové“, zaklíněná ve fyzickém prostoru. Jedna z kapitol Baumanovy knihy „Globalizace: důsledky pro člověka“ se příznačně jmenuje „Války s prostorem: zpráva o průběhu“. V této kapitole se autor zabývá transformací prostorového vnímání světa, kdy přirozený systém měr vycházející z lidské zkušenosti postupně nahradilo normativní měření prostorových parametrů, které zavedla moderní státní moc. „*Stále unikajícím cílem moderní války s prostorem bylo podřízení sociálního prostoru jedné jediné úředně schválené a státem sankcionované mapě*“ (Bauman, 1999, s. 43). Tyto tendence se promítají do urbanistické utopistické vize „dokonalého města“, které by nemělo vznikat živelně, ale naopak by mělo být produktem detailního a komplexního plánování. Na toto téma začalo vznikat mnoho modernistických teoretických prací (utopické vize dokonalého města mají samozřejmě ale mnohem starší datování). Tyto práce vesměs kritizovaly neduhy měst vzniklé z předchozí urbanistické nedůslednosti. Moderní město by se mělo vyznačovat funkční jednoznačností každé své části, důsledným oddělením prostoru soukromého, pracovního, volnočasového. Tyto zásahy do městského prostoru vedou podle Baumana (1999) ve svém důsledku k „smrti ulice“, nahodilého výsledku stavební historie, jež vytváří prostor náhody, nejednoznačnosti a neslučitelných funkcí, a s tím také konec bezcílně bloumajících zevlounů a zahalečů. Vize modernistického města přes svoji těžkou realizovatelnost nezůstala pouze na papíře, nýbrž našla vyjádření v Niemeyerově projektu města Brasílie. Toto „funkčně dokonalé město“ se však dle Baumana (tamtéž) pro své obyvatele brzy stalo noční můrou. Vyznačuje se absencí davů a zalidněnosti, prázdnými nárožími, anonymitou, beztvárností

lidských postav a monotónností prostorů zbavených matoucích a vzrušujících prvků, stalo se prostorem zbaveným lidství.

Prostorovost hraje významnou roli i ve Foucaultově pojetí moci. Foucault se nesnaží vytvořit ahistorický teoretický model fungování moci, který by byl univerzálně uplatnitelný pro celé lidské dějiny, nýbrž zkoumá mechanismy jejího fungování v konkrétním kontextu. Moc definuje jako působení politických technologií napříč společnostmi, přičemž šíření těchto technologií je časově a prostorově lokalizováno. Důležitým bodem jeho úvah je skutečnost, že moc nelze ztotožňovat s konkrétními institucemi, mocenské technologie spíše v určitých institucích nachází své vyjádření, proudí skrze ně, a to například ve školách, nemocnicích, vězeních. Co se týče role architektury těchto institucí, je jedním z klíčových aspektů uplatnění mocenské technologie. Benthamův Panoptikon, jehož zrod Foucault líčí v díle „dohlížet a trestat“ spojuje vědění, moc, ovládání těla a kontrolu prostoru do integrované disciplinární technologie. „*Je to mechanismus lokalizace těl v prostoru, distribuce jednotlivců ve vztahu k sobě navzájem, hierarchického uspořádání, účinného rozmístění mocenských center a kanálů*“ (Dreyfus, Rabinow, 2010, s.287) Účinnou expanzi techniky moci v tomto případě umožňuje spíše samotná technika využití struktury než architektura (tamtéž).

Foucault rozebírá dvě staré techniky ovládání jednotlivců v rámci sídelního celku, jimiž jsou kolonie malomocných a karanténa. Technologii karantény popisuje na modelovém příkladu správního rozdělení města v době morové epidemie. Město je rozděleno na systém administrativních čtvrtí, které mají ustanoveny své správce. V rámci těchto čtvrtí je výslovně zakázáno opouštět vlastní dům a obyvatelé čtvrtí musí dodržovat přísné hygienické normy. Prostorové uspořádání města v období karantény je modelem bránícím vzniku jakéhokoli nepořádku: veškeré obyvatelstvo je přehledně administrativně uspořádáno, aby nikdo neunikal doзору městské správy. Naproti tomu princip vylučování malomocných určité skupiny neizoluje uvnitř jejich čtvrti či přímo domu, nýbrž je vysídluje za město, kde je stigmatizovaný jedinec spolu se svými souputníky separován od zdravého zbytku městské populace. Malomocné osoby jsou vyloučeny z jednoho prostoru a následně uzavřeny v prostoru jiném. (Zde se nabízí paralela se záměrem zřízení „tábora pro bezdomovce“)¹⁵. Z tohoto modelu prostorové segregace malomocných pak vycházejí poučené technologie vězeňství, psychiatrie a školství. Strach z nákazy leprou se transformuje do strachu ze všeho abnormálního, a proto dochází ke snahám abnormální izolovat (Dreyfus, Rabinow, 2010).

¹⁵ Pozn. autora

Maffesoli (2002) opěvuje návrat dionýství, tribalismu a nomádství, které je charakteristické touhou po zrušení stálého bydliště. Z každého z nás se v důsledku návratu pudu bloudění stává cestovatel puzený k neustálému hledání „jinde“. Bloudění se však neodehrává pouze v hranicích materiálního prostoru, ale také na poli kulturním, vědeckém, sexuálním, náboženském a v hledání nových vztahových forem. Nomádství dává vzniknout samotná konfigurace soudobého městského prostoru – nomádství tuláka, flanéra, přátelských uskupení a různých putujících kmenů, nomádství konzumentů a pracujících – to všechno vytváří živý městský proud drobného každodenního bloudění. Touha po nomádství stojí v absolutním protikladu vůči představám soudobého státního režimu, který se snaží lidi trvale usídlit a zařadit je do předpřipravených kategorií za účelem snadné identifikace a manipulace. I samotné bezdomovectví je takovou kategorií.

Maffesoli přináší poněkud méně pesimistický pohled na některé aspekty městského prostoru než například Bauman. V nákupních centrech spatřuje místo živelného setkávání, které probouzí tvořivý potenciál, vyzdvihuje jedinečnost náhodných setkání s cizincem. Nákupní centrum a možná již i ulice v centrech měst však pozbyly charakter místa náhodného setkávání. Tyto prostory jsou podrobovány mechanismům plánování a řízení, které se stávají předmětem kritických studií, jimiž se tato kapitola dále zabývá.

Fenomén bezdomovectví je tedy úzce provázán s fenoménem veřejného prostoru a mnohé zahraniční studie spatřují zásadní souvislosti mezi snahou zbavit veřejná prostranství bezdomovectví a závažnými proměnami veřejného prostoru jako takového.

Poslední dekády dvacátého století produkovaly živou debatu o architektuře a urbanismu v oblasti transformace veřejného prostoru: na jednu stranu diskurzy lamentují nad „koncem veřejného prostoru“ na druhou stranu opoziční názory hájí nově vznikající formy veřejného prostoru lokalizované v soukromých zónách určených pro kolektivní využití (nákupních centrech a sportovních centrech) nebo v alternativních prostorech, jako jsou například neobyvatelné městské zóny nebo parkoviště (Dehaene, De Caeter, 2008).

Definovat, co je vlastně městský veřejný prostor, je velmi obtížné, jelikož ho netvoří pouze fyzické prostředí, ale je zároveň také prostorem sémantickým, sociálním a legálním; má dimenzi materiální, historickou a má svoji identitu.

Dle Velkého sociologického slovníku (1996) označuje termín „sociální prostor“ v doslovném významu tu část fyzického území, které je osvojeno člověkem (obýváno, využíváno, poznáváno),

v metaforickém významu, který vymezil Sorokin, se pak používá jako označení sociálně konstruované sféry v níž se nacházejí jednotlivci a sociální skupiny. Vyjma tohoto sociologického pojetí můžeme veřejné prostranství vymezit legálně, a právě legální vymezení pravidel pro používání tohoto prostoru se nachází v mocenském poli politiky. V rámci České republiky nalezneme legální definici veřejného prostranství v zákoně o obcích (128/2000 Sb.), v němž je definován jako všechna náměstí, tržiště, parky a podobně, kam má přístup každý bez omezení, které jsou tedy veřejným vlastnictvím. Zákon však v paragrafu deset umožňuje obcím vydávat vyhlášky, které regulují na veřejném prostranství takové činnosti, které by mohly být v rozporu s dobrými mravy a ohrožovat bezpečnost.

Praxe těchto vyhlášek se často pojí s vylučováním určitých skupin osob z veřejných prostorů, které by jinak měly být přístupné bez omezení. Této dichotomie legální definice a praxe si všímají i američtí autoři, konkrétně Mitchell (2003) zabývající se tvorbou veřejného prostoru v souvislosti s bezdomovectvím. Odkazuje na legální definici veřejného prostoru jako místa, kde má každý právo být, zároveň však upozorňuje na fakt, že veřejný prostor byl vždy místem vylučování.

Jak již bylo řečeno, existují dva směry uvažování o proměnách veřejného prostoru v současných městech: první lamentuje nad jeho zánikem, druhý vidí naději v nově vznikajících prostorových formách. Jedna z prací zabývající se současnými proměnami města, „Heterotopia of the theme park street“, analyzuje fenomén soudobého nákupního centra, konkrétně streetscape mall, obchodního domu bez zdí. Tento trend pochází z USA a Kanady, kde postupně vzniká nová strategie výstavby obchodních center: uzavřené obchodní domy se mění v otevřená lifestylové „ulice“, které se snaží simulovat pouliční prostředí s jeho chodníky, lavičkami, lampami, zelení a dalším pouličním vybavením. Nechybí samozřejmě názvy ulic. Tato lifestylová centra jsou koncipována tak, aby přinášela zážitek reálného města pro sofistikované bohaté nakupující, ovšem od pravé ulice se zásadně liší v tom, že jsou to hermeticky uzavřené prostory, chráněné před nepříjemnostmi reálného světa, jakými jsou například žebrání, bezdomovci nebo kradoucí děti z ulice. Podle slov jednoho z developerů jsou lifestylová centra bezpečnou volbou pro některé nakupující. Dávají jim zážitek městského prostředí, které jim přináší pocit, že přicházejí do města, avšak ve skutečnosti přicházejí do obchodního domu (Kern, 2008).

Nákupní centrum je v této studii pojímáno jako heterotopie, což je pojem převzatý od Foucaulta. Foucault, byl v roce 1966 přizván skupinou architektů k výzkumu prostoru heterotopie, čímž označoval jednotlivé prostory, které se nacházejí v určitém daném sociálním prostoru a jejich funkce je odlišná nebo opozitní k funkcím jiných prostorů (Dehaene, De Cauter, 2008).

To, co vzbuzuje kritický postoj autorky studie, není samotný vznik nákupního centra jako specifické heterotopie, ale způsob, jakým je jeho vylučovací logika přenášena do plánování reálného městského veřejného prostoru a jak se stává modelem pro organizaci ulice.

Klasické Foucaultovy heterotopie (věznice, léčebny) stály stranou lidské každodennosti, jejich stavby byly plánovány za hranicemi běžně užívaných vnitřních prostorů města. Dnešní novodobé heterotopie jsou ale utvářeny uvnitř města – a příkladem je právě nákupní centrum, sociálně homogenní prostor, jehož řád brání vstupu nevítaných narušitelů střeží soukromá ochranka. Je třeba si uvědomit, že nákupní centra simulující veřejný prostor neposkytují návštěvníkům stejná práva jako veřejný prostor reálný: kromě selektivního výběru těch, kdo smí vstoupit, je zde často zakázáno fotografovat, prezentovat své názory a vůbec projevovat jiné než nákupní vzorce chování, protože všechny takové projevy budí zájem ochranky. Techniky kontroly obchodních center nezůstávají uvnitř jejich prostoru, ale jsou podle autorky následně uplatňovány v ulicích měst, což dokumentuje na příkladu Vancouveru a Seattle:

Centra měst s významným zastoupením obchodů odpověděli na výzvu obchodních center a přijaly jejich způsoby nejen v oblasti architektonického přizpůsobování ulice potřebám nakupujícího, ale také v celkovém způsobu správy veřejného prostoru, který simuluje způsob správy obchodních center. Autorka líčí vznik BIDs (business improvement districts), městských prostorů, kde podniky platí soukromým agenturám za jejich údržbu. Tyto agentury pak k extra čistícím službám v ulicích přidávají i služby hlídkové, které jsou charakteristické tím, že nad bezdomovci a dětmi ulice drží mnohem tvrdší ruku než městští policisté. Například v Seattlu se již od počátku devadesátých let začaly objevovat v médiích kritiky nevlídné atmosféry pro nakupující v centru města. Za viníka znepříjemňování nákupů byla označována populace bezdomovců – lidí, kteří se dle slov kritiky neumějí chovat a nerespektují práva druhých, kteří navíc představují hrozbu pro osobní bezpečí nakupujících. Došlo ke kriminalizaci požívání alkoholu na ulici, žebrání, ale i sezení na chodníku. Podobně ve Vancouveru vznikla „Safe Street Coalition“, která apelovala na tamější vládu pro zavedení antibezdomoveckých zákonů. (Kern, 2008).

Obdobný jev (nebo spíše stejný jev jiným způsobem) popisovala evropská studie „Homelessness and Exclusion: Regulating public space in European Cities“ na příkladu švédského obchodního centra Nordstan vystavěného na místě poblíž nádraží, které bylo dříve centrem pohybu cestujících, ale i bezdomovců. Již v polovině devadesátých let spatřovaly tamější politické strany v přítomnosti bezdomovců a neorganizované mládeže závažný problém, a tak byla zahájena výstavba obchodního domu. Další vývoj se podobá předchozí studii. Specifickým příkladem převzetí techniky řízení obchodního domu při správě centra města jsou nové koncepce přestavby

velkých evropských nádraží, které byly sledovány v Belgii, Německu, Itálii či Polsku. Vstupní haly nádraží jsou proměňovány v obchodní domy (Doherty et al, 2008).

Obdobným procesem prošlo i pražské Hlavní nádraží. Dle internetového portálu hlavního města rekonstrukce nádraží vede k tomu, že „*Vlakové nádraží v centru města se postupně stává reprezentativním místem, které vítá turisty. Rekonstrukce umožní komfortnější cestování včetně nákupního servisu a oživí prostor kolem Vrchlického sadů.*“ (Portál hl. m. Prahy, 2009) Vestibul nádraží se proměnil v obchodní centrum i se specifickým systémem správy, nechybí ochranka a kamerový systém. Je třeba říci, že nádraží bylo vždy semi-privátním prostorem – vstup na nástupiště či do čekárny byl omezen vlastnictvím platného jízdního dokladu. V současné době se však tato zóna rozšířila až ke vchodovým dveřím, jimiž člověk vstupuje do nového obchodního centra, které „vítá turisty“, ale vyhání tuláky.

Kern (2008) se staví negativně k nadměrnému pláči nad ztrátou a fragmentací veřejného prostoru i k představě, že město se mění v jedno velké obchodní centrum. Ideál agory dle jejího mínění nikdy nebyl naplněn. Ulice v centru města vždy představovala semi-privátní prostor, ze kterého byly vylučovány určité skupiny obyvatelstva (například ženy). Vývoj demokratizace veřejných prostor je stále neukončeným procesem, tedy ne něčím, co již bylo v minulosti nastoleno a v současných podmínkách se ztrácí. Dle Mitchella (2003), který líčí proces opevňování veřejného prostoru v USA po teroristických útocích z 11. září, je veřejný prostor místem, kde je právo na město implementováno a zastupováno. Je to místo, kde utopie získává prostorovou formu a živost. Nastolení utopie (agory) není možné, je však možné za právo na veřejný prostor bojovat. Kniha tohoto autora si klade otázku: „Kdo vlastně má právo na město a jeho veřejný prostor?“ a popisuje vývoj bojů o svobodu slova, roli aktivistů pro formulování práva na užívání veřejného prostoru. Zvláště se pak zabývá osudem bezdomovců, pro něž byla svoboda pobytu na veřejných prostranstvích v amerických městech již zcela eliminována ve prospěch „bezpečí“ rezidentů. Zavedením antibezdomoveckých zákonů vzniká nová podoba města, o níž se autor vyjadřuje následovně: „*Neshledávám tento druh veřejné sféry příliš atraktivním. Vskutku, promlouvá ke mně o silně vyčištěném městě a plně vykořeněné politice - politice, která pozvedá význam estetická nad potřebu některých lidí jednoduše přežít.*“ (Mitchell, 2003, s.9).¹⁶

K oněm „lamentátorům“ nad zánikem městského veřejného prostoru patří dle Dehaena a De Cautera (2008) Michael Sorkin, významný americký architekt a urbanista, jehož dílo vyvolává

¹⁶ „I do not find this kind of public sphere to be very attractive. Indeed, to me it speaks of a highly sanitited city and a fully deracinated politic – a politic that elevates the importance of aesthetic over the needs of some people simply to survive“

polemiku. Sorkin, zabývající se charakterem soudobého „zábavního města“ popisuje jeho čtyři hlavní charakteristiky: rozptýlení všech stabilních vztahů k lokální fyzické a kulturní geografii, obsese bezpečím spojená s novými formami segregace, potlačování veřejné svobody slova a demonstrací, vytváření nových forem simulací – televizního města, zábavního města (Sorkin, 1992). Tyto procesy, i pokud přijmeme-li kritické výhrady vůči autorovi a zejména pak fakt, že město bez segregace bylo vždy jen utopickou vizí, přináší pro soudobé městské obyvatele závažné důsledky. Pro řadové občany je to život ve vykonstruovaném sterilním prostředí, které nesplňuje charakteristiky prostoru a které Marc Augé (1995) nazývá „non-place“. Zatímco antropologický prostor může být definován jako vztahový, historický a mající identitu, „non-place“ tyto charakteristiky postrádá. Pro bezdomovce pak přináší přímo existenciální ohrožení.

Závěr

Cílem této práce byla snaha o hlubší porozumění „objevu bezdomovectví“ v centru diskurzu pražské komunální politiky se záměrem odhalit souvislosti mezi tímto nebyvalým zájmem o řešení problematiky bezdomovců a proměnami městského veřejného prostoru.

Proč se bezdomovectví náhle stalo středem zájmu komunálních politiků není jednoduché interpretovat, přesto několik jednoduchých interpretací vytane jaksi automaticky na mysl: problém bezdomovectví v hlavním městě se mohl prohloubit díky ekonomické krizi; občanům mohla dojít s bezdomovci trpělivost; protěžování otázky bezdomovectví v kampani je jen čirý populismus apod.. Z analýzy zájmu o bezdomovectví v předrevolučních a devadesátých letech by se mohlo zdát, že komunální politika má po transformačních letech konečně čas obrátit se k problémům i tohoto nejhůře postaveného článku společnosti, avšak při důkladnějším studiu politické kampaně lze dojít i k dalším, hlubším, interpretacím.

Základní premisou práce byl přístup k bezdomovectví v rámci politické kampaně jako k diskurzivní konstrukci, která sice koresponduje s realitou (o existenci bezdomovectví uvnitř městského prostoru autorka rozhodně nepochybuje), avšak pouze zprostředkovaně, skrze obrazy, které zdůrazňují jen některé aspekty osobnosti, sociálních návyků a kultury bezdomovce. Obrazy jsou samozřejmě nejednotné a proměnlivé. Jednotlivé typy, které byly výše vykresleny, nejsou přísně oddělené: naopak, v některých člancích z časopisů politických stran se vyskytují rovnou všechny čtyři obrazy na jedné stránce. Z textů byl tedy abstrahován obraz postmoderního tuláka, který představuje vážné ohrožení osobního bezpečí občana na veřejném prostranství; šílenec, který je nesvéprávný a nebezpečný, proto je deportován do ústraní; rebelského nomáda, který není ochoten dodržovat normy, a tak nemá mezi spořádanými občany města co dělat. Oběť, poslední analyzovaný obraz, pak funguje jako určitý smířlivý obrat v diskurzu, který zašel daleko za hranice politické korektnosti, avšak i oběť by měla zmizet z veřejného prostranství. Bezdomovec, ať již je zobrazován jakýmkoli ze čtyřech analyzovaných způsobů, je nežádoucím. Ve sledovaném diskurzu je jasně patrná dichotomie občan versus tulák, šílenec, nomád či oběť. Bezdomovec je vyděděncem v soudobém městském prostoru.

Další premisou práce je přesvědčení o globálním rozsahu diskurzu bezdomovectví tohoto typu. Nejde o pražský, český, postsocialistický fenomén¹⁷: obdobný politický diskurz bezdomovectví analyzovali autoři v západoevropských státech a USA, kde bylo bezdomovectví, jak jsme se

¹⁷ Svým způsobem samozřejmě o postsocialistický fenomén jde, a to v tom smyslu, že vývoj je díky předrevolučnímu systému zpožděn oproti západním státům.

dozvěděli, nejprve medikalizováno, později kriminalizováno. V předrevolučním období bezdomovectví v oficiálním diskurzu nemohlo existovat a i jeho reálná existence byla maskována systémem povinné zaměstnanosti, po revoluci se pak náhle zjevilo, avšak politická kultura se teprve vyvíjela, a tak se nedostalo do centra zájmu. V roce 2010 tohoto centra dosáhlo, podobně jako v americkém New Yorku v 80. letech. Samozřejmě že politická, sociální ekonomická i kulturní realita v středoevropské zemi a Spojných státech je odlišná, avšak některé procesy měnící tvář současných světových (nebo přinejmenším západních) metropolí lze v nápadně podobné formě pozorovat téměř všude. A právě proměny tváře města s fenoménem bezdomovectví úzce souvisí – bezdomovec je obyvatelem veřejného prostranství, který se nemůže uchýlit do privátního ústraní domova. Na ulici s jejím každodenním provozem je plně závislý, dalo by se říci, že bezdomovec je prvkem ulice a odstranění tohoto prvku znamená konstrukční změnu ve veřejném prostoru. Analýzou těchto konstrukčních změn se zabývala poslední kapitola, která sledovala jednak to, jak téma prostoru postupovalo díly autorů, na jejichž základě byly interpretovány jednotlivé obrazy bezdomovce, jednak zahraniční studie zabývající se proměnami veřejného prostoru.

Jak bylo výše řečeno, pohled na vývoj veřejného prostoru je buďto krajně skeptický – hovoří se o jeho destrukci, nebo více méně optimistický, v jehož zorném poli se objevují nové formy veřejného prostoru (například obchodní centra). Ideál agory asi opravdu nebyl nikdy naplněn a veřejný prostor byl v průběhu dějin vždy také paradoxně prostorem vylučovacím. Budeme souhlasit s Mitchelem (2005), že skutečně svobodný veřejný prostor není otázkou dřívější reality, která se v naší době rozplynula, ale otázkou boje o udržení práv na jeho využívání.

Bezdomovec vystupující v procesu tvorby veřejného prostoru je pouze objektem, nikoli zúčastněným subjektem, a to ještě nikoli jako reálná bytost, ale jako redukovaný obraz (reprezentace). Je vylučován jak z hmotného veřejného prostoru – tedy veřejného prostranství, tak z veřejného prostoru jakožto diskurzivní reality. Avšak tento proces se netýká pouze bezdomovců samých, určitým způsobem se dotýká i ostatních uživatelů veřejného prostoru:

„Veřejná prostranství jsou obrazem společnosti a pokud nejsou vytvořeny kvalitní veřejná prostranství, nedochází k míchání různých skupin či jednotlivců tak, aby pestrost a rozmanitost působila kladně na život místního společenství. Nekvalitně strukturovaná veřejná prostranství se stávají bojištěm, na kterém vyhrává ta či jiná skupina. Místo společenského konsensu tak narůstá netolerance provázená nepořádkem faktickým i sociálním“ (Gregorová, 2003, s. 38)

A tak v jednom z časopisů zmiňovaná „humanizace prostorů“ – vyčištění ulice za účelem omezení shlukování drogových dealerů (Lomecký, 2010) paradoxně může způsobit úplně opačný efekt: ztrátu její obyvatelnosti. Kritická analýza vztahu politické „antibezdomovecké“ kampaně a závažných proměn veřejného prostoru, která je v zahraniční (zejména americké) literatuře poměrně hojně zastoupena, se v české odborné literatuře vyskytuje sporadicky. Zjištění vyplývající z této práce by se tedy mohla stát podnětem k dalšímu, podrobnějšímu studiu.

Použité zdroje

ANDERSON, Nels. 1923. *The Hobo: The Sociology of the Homeless Man*. Chicago: University of Chicago Press, 1923. 302 s.

AUGE, Marc. 1995. *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. London & New York: Verso, 1995. 99 s. ISBN 185984 0515 (pbk) 9.95.

BAUMAN, Zygmunt. 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá Fronta, 1999. 157 s. ISBN 80-204-0817-7.

BAUMAN, Zygmunt. 2008. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.

BERÁNEK, Jiří. 1995. Vzniká kasta chudých. *Trend politiky, vědy, kultury, společnosti*. 1995, č. 9, s. 7-8.

BERDYCHOVÁ, Martina. 2010. Bezdomovectví v Praze aneb úklid podle Janečka. *Pražský kurýr* [online]. 26.7.2010, [cit. 2011-07-02] Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/regiony/praha/medialni-vystupy/bezdomovectvi-v-praze-aneb-uklid-podle-janecka-2764.html>>.

BERDYCHOVÁ, Martina. 2010. Podivuhodné hry a neradostné souvislosti mezi bezdomovectvím a záchrannou službou. *Pražský kurýr* [online]. 29.4.2010, [cit. 2011-07-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/regiony/praha/medialni-vystupy/podivuhodne-hry-a-neradostne-souvislosti-mezi-bezdomovectvim-a-zachrannou-sluzbou-1783.html>>.

BLAŽEK, Rudolf. 2010. V Praze hazard nevyhraje!. *Pražský metropolitan*. 2010, 14, s. 14.

Bezpečnostní agentura ABL [online]. 23.9.2010 [cit. 2011-07-02]. Presentace projektu sčítání osob bez přístřeší. Dostupný z WWW: <<http://www.abl.eu/prezentace-projektu-scitani-osob-bez-pristresi-1404037274.html>>.

Česká televize [online]. 17.8.2010 [cit. 2011-07-26]. Rozhovor s Jiřím Janečkem a Iljou Hradeckým. Dostupný z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/98693-prazsti-bezdomovci-budou-evidovani-a-v-tabore/>>.

DEHAENE, Michiel; DE CAUTER, Lieven. 2008. *Heterotopia and the city: public space in a postcivil society*. London: Routledge, 2008. 345 s. ISBN 978-0-415-42288-8 (váz.).

DOHERTY, Joe, et al. 2008. Homelessness and Exclusion: Regulating public space in European Cities. *Surveillance and Society* [online] 2008, vol.3, n.5, [cit. 2011-08-01]. Dostupný z WWW: <www.surveillance-and-society.org>. ISSN:1477-7487.

DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. 2010. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Hermann a synové, 2010. 388 s. ISBN 978-80-87054-20-8(váz.).

FOUCAULT, Michel. 1994. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. 209 s. ISBN 80-7106-085-2(brož.).

FOUCAULT, Michel. 2005. *Je třeba bránit společnost: kurs na Collège de France 1975-1976*. Praha: Filosofia, 2005. 281 s. ISBN 80-7007-221-0(brož.).

GREGOROVÁ, Eva. Veřejná prostranství jako odraz společnosti - společnost jako odraz veřejných prostranství. In *Veřejné prostory a život města: Sborník příspěvků konference*. Brno: Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně a Občanské sdružení Civitas per Populi, 2003. s. 36 - 39. ISBN 80-214-2339-0.

HAVRÁNEK, Bohuslav, et al. 1989. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989. 8 sv.

HRADECKÝ, Ilja. 1996. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, o.s., 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4(brož.).

HRADECKÝ, Ilja. 1998. Bezdomovství v České republice. In *Sborník ze semináře na téma bezdomovství v Evropě: Olomouc, 4.3.1998*. Praha: Naděje, o.s., 1998. s. 7-9. ISBN 80-902292-3-9.

HRADECKÝ, Ilja. 2005. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství (The European Observatory on Homelessness)*. Praha: Naděje, o.s., 2005. 35 s.

HRADECKÝ, Ilja. 2006. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 politická část zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství (The European Observatory on Homelessness)*. Praha: Naděje, o.s., 2006. 27 s.

JAROSZEWSKI, T.M.; IGNATOVSKIJ, P.A.. 1981. *Přednosti socialismu*. Praha: Svoboda, 1981. 371 s.

KERN, Kathleen. 2008. Heterotopia of the theme park street. In DEHAENE, Michiel; DE CAUTER, Lieven. *Heterotopia and the City: Public space in postcivil society*. London: Routledge, 2008. s. 105 -116. ISBN 978-0-415-42288-8(váz.).

KOUKAL, Jan. 1993. Bezpečná Praha. *Bulletin Občanská demokratická strana*. 1993, 2.roč., č.17, s. 7.

KOPECKÝ, Michal. 2008. Hlavní město Praha a bezdomovectví. In *První mezinárodní konference o bezdomovectví v Praze 2008: Sborník účastnických příspěvků*. Praha: Městské centrum sociálních služeb Praha, 2008. s. 98 . ISBN 978-80-254-2743-9(brož.).

Kritika bez nápadu nic neřeší. 2010. *Pražský metropolitan* [online]. 25.8.2010, [cit. 2011-07-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.ods.cz/volby-2010/pdf/metropolitan/07/1.pdf>>.

Kulturní kolektiv [online]. 2011 [cit. 2011-08-01]. Dostupné z WWW: <<http://kulturnikolektiv.wordpress.com/about/>>.

LAMB, H. Richard; BACHRACH, Leona L.; KASS, Frederic I.. 1992. *Treating the Homeless Mentally Ill: A Task Force Report of the American Psychiatric Assosiation* [online]. Washington: American Psychiatric Assosiation, 1992 [cit. 2011-08-01]. Dostupný z WWW: <<http://alturl.com/wzqh2>>.

LINHART, Jiří; VODÁKOVÁ, Alena; KLENER, Pavel. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv.. ISBN 80-7184-311-3 (soubor: váz.).

LOMECKÝ, Oldřich. 2010. K našim prioritám patří bezpečné centrum. *Pražský kurýr* [online]. 2010, 5, [cit. 2011-07-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/regiony/praha/regionalni-organizace/praha-1/medialni-vystupy/k-nasim-prioritam-patri-bezpecne-centrum-3918.html>>.

LYON-CALLO, Vincent. 2000. Medicalizing Homelessness: The Production of Self-Blame and Self-Governing within Homeless Shelters. *Medical Anthropology Quarterly: New Series*. 2000, vol. 14, no. 3, s. 328-345.

MATHIEU, Arline. 1993. The Medicalization of Homelessness and the Theater of Repression. *Medical Anthropology Quarterly: New Series*. Jun., 1993, Vol. 7, No. 2, pp. 170-184. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/648531>>.

MITCHELL, Don. 2003. *The right to the city: social justice and the fight for public space* [online]. New York: The Guilford Press, 2003 [cit. 2011-07-13]. Dostupné z WWW: <http://books.google.com/books?id=Lp3184WKBYAC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gb_s_atb#v=onepage&q&f=false>.

Není bezdomovec jako bezdomovec. 2010. *Pražský metropolitan*. 2010, 9, s. 14-15. *Top 09* [online]. 5.10.2010 [cit. 2011-07-03]. Napínavý souboj v Praze. Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/co-delame/medialni-vystupy/napinavy-souboj-v-praze-4197.html>>.

Nový prostor [online]. 2008 [cit. 2011-05-04]. Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období. Dostupný z WWW: <http://www.novyprostor.cz/casopis/pdf/akcni_plan.pdf>.

PARUSNIKOVÁ, Zuzana. 2000. Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis* [online]. 2000, č. 2, [cit. 2011-08-01]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21e39e6a99216c248ddf2826750ec9a506a48ccf_381_131PARUS.pdf>.

PAŘÍZKOVÁ, Jana. 2010. Solidarita znamená pomoc, nikoliv toleranci přestupků. *Strana přímé demokracie - Věci veřejné* [online]. 2010 [cit. 2011-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.veciverejne.cz/>>.

PETRUSEK, Miloslav. 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2006. 459 s. ISBN 80-86429-63-6(brož.).

Portál hlavního města Prahy [online]. 2010 [cit. 2011-04-03]. Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013. Dostupný z WWW: <http://www.praha.eu/jnp/cz/home/magistrat/tiskovy_servis/akcni_plan_problematiky_bezdomovectvi.html>.

PRŮDKOVÁ, Táňa; NOVOTNÝ, Přemysl. 2008. *Bezdomovectví*. 1.vyd. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0(brož.).

RAVENHILL, Megan. 2008. *The culture of homelessness*. Aldershot; Burlington, Vt.: Ashgate, 2008. 274 s. ISBN 978-0-7546-7190-9(hbk.).

Rozhovor s Rudolfem Blažkem: Chci, aby Praha byla stále bezpečnější. 2010. *Pražský metropolitan* [online]. 25.8.2010, č.7, [cit. 2011-07-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.ods.cz/volby-2010/pdf/metropolitan/07/1.pdf>>.

SORKIN, Michael. 1992. *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill & Wang, 1992. 252 s. ISBN 0809096072.

ŠOLCOVÁ, Miroslava. 1984. *Sociální politika KSČ*. Praha: Svoboda, 1984. 434 s.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, et al. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. 1.vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 111 s. ISBN 978-80-7338-069-4(brož.).

TOMEŠOVÁ, Irena. 2008. Bezdomovectví – prevence a represe. In *První mezinárodní konference o bezdomovectví v Praze 2008: Sborník účastnických příspěvků*. Praha: Městské centrum sociálních služeb Praha, 2008. s. 98 . ISBN 978-80-254-2743-9(brož.).

Top 09a [online]. 2010 [cit. 2011-07-04]. 8) TOP 09 Praha 7 -regionální program. Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/regiony/praha/regionalni-organizace/praha-7/komise/8-top-09-praha-7-regionalni-program-3626.html>>.

Top 09b [online]. 2010 [cit. 2011-08-01]. Napínavý souboj v Praze. Dostupný z WWW: <<http://www.top09.cz/co-delame/medialni-vystupy/napinavy-souboj-v-praze-4197.html>>.

Volební program. 1993. *Bulletin Občanská demokratická strana*. 1993, 2.roč., č.17, s. 2-5.

WHO International [online]. 2011 [cit. 2011-07-28]. Constitution of the World Health Organization. Dostupný z WWW: <http://whqlibdoc.who.int/hist/official_records/constitution.pdf>.

ZEMAN, Petr. 2010. Bezdomovci? Praha 13 hledá řešení. *Pražský metropolitan*. 2010, 12, s. 15.

Souhrnné zdroje analýzy:

Bulletin Občanská demokratická strana, ročník 1991-1997, Praha: P. F. - nakladatelství, 1992-1997 ISSN 1211-1562.

Listy ODS, ročník 2001-2009, Praha: Občanská demokratická strana, 2001 -dosud .

Pražan, ročník 2010, Praha: Pražan, 2010-dosud.

Pražské listy: noviny sociální demokracie, ročník 2010, Praha: KVV ČSSD Praha, 2010.

Pražský kurýr, ročník 2010, Praha: TOP 09, 2010 – dosud.

Pražský metropolitán, ročník 2010, Praha: Press Media Group, 2010- dosud.

Trend politiky, vědy, kultury, společnosti, ročník 1994-2000, Praha: ABC - tisk, 1994-2010.